

Utenos apskrities Anykščių valsčiaus (1935–1937) helonimų motyvacija

DALIA SVIDERSKIENĖ

Lietuvių kalbos institutas, P. Vileišio g. 5, 10308 Vilnius

El. paštas dalia.sviderskiene@lki.lt

Straipsnyje ištirti rytų aukštaičių tarmės anykštėnų šnektos ploto helonimų semantinės grupės reprezentantai, 1935–1937 m. iš gyvosios kalbos (kalbėjimo) užrašyti Lietuvos žemės vardyno anketose. Kompleksinė šių onimų analizė leido nustatyti egzistavusius ryšius tarp neoficialiosios toponiminės tarpukario kaimo sistemos elementų ir juos aprašyti sistemą reprezentuojančiais pavyzdžiais, išreikštais struktūriniais, motyvacijos modeliais, paremtais anketose užfiksuotais lingvokultūrinės bendruomenės narių sąmonės turinio duomenimis, geografine, kultūrine, enciklopedine informacija. Tyrimas išryškino tipiškiausius reiškinius, vykusius tikrovės fragmento įvardijimo proceso metu, atskleidė etninės srities atstovų racionalųjį, emocinį, asociatyvųjį santykį su pelkėtomis kraštovaizdžio vietomis, leido atkurti dalį onomastinio pasaulėvaizdžio.

Raktažodžiai: toponomastika, helonimija, nominacija, motyvacija, istorinis-kultūrinis, geografinis, toponiminis kontekstas, neoficialioji toponiminė sistema, onomastinis pasaulėvaizdis

1. ĮVADINĖS PASTABOS

Įvardijimo procesas tiesiogiai yra susijęs su komunikacija, todėl jį (pa)aiškinant būtina atsižvelgti į tam tikrus pragmatinius rodiklius, kurie įvairiais aspektais lemia nominatyvinės veiklos procesą bei rezultatą. Kaip tik šios nuostatos pagrindu pastaruoju metu moksle susiformavo požiūris į toponimiją iš žmogaus sąmonės pozicijų, atsižvelgiant į verbalinės bei psichinės veiklos ryšį su nekalbiniu turiniu, su įvardytojo pragmatinių nuostatų įtraukimu į toponominacijos procesų aiškinimą [46]. Pragmatiniai ekstralingvistinio pobūdžio veiksniai gali prisidėti keičiant tos pačios lingvokultūrinės bendruomenės atstovų vietovardžio sampratą ar suvokimą, praplėsdami onimo funkcines galimybes. Tai gana aiškiai išdėstė Jelena L. Berezovič (Jekaterinburgas), į mokslinę apyvartą įtraukusi sąvokas *semantinė horizontalė* ir *semantinė vertikale*, sietinas su tikriniais žodžiais [plačiau žr. 46, 44]. Šio klausimo sprendimas galimas tik suvokus tikrinio žodžio fenomeną. Požiūrio pamatą sudaro conceptualiojo tikrinio žodžio modelio lygmenų išskyrimas į: 1) bendrą kategorinę vardo semantiką, išplaukiančią iš jo ir apeliatyvo priešpriešos, todėl išryškėja įvardijimo būdų specifika ir nevienodumas (1); 2) kategorinę semantiką, išreikštą schema *onimas – geografnis*

(1) Tikrinis žodis yra monosemantiškas.

nomenklatūrinis terminas, leidžiančia priešpriešinti įvairias tikrinių žodžių grupės oniminėje kalbos sistemoje (2); 3) dalinę charakterizuojančią ir individualizuojančią semantiką, (at)skiriančią vardus vienus nuo kitų, pagrįstą denotatine priklausomybe bei tikrinio žodžio motyvacijos reikšme; 4) nekalbinę (tautinę ir enciklopedinę) informaciją apie vardo (onimo) vartojimo specifiką (3). Tai, kas išdėstyta, yra glaudžiai susiję su onimų funkcijomis toponominacijos, motyvacijos, konotacijos srityje, todėl toponiminę sistemą galima analizuoti ir vertinti iš antropocentriškai orientuotos onomastikos perspektyvos. Antropocentrizmas numato tam tikrą objektyviosios tikrovės atspindėjimo proceso subjektyvizmą žmogaus sąmonėje. Taigi ši šiuolaikinės kalbotyros kryptis tyrinėja ir atskiro individo, ir visos lingvokultūrinės bendruomenės mąstomąją supančios aplinkos, pasaulio sistemą, jos projekciją, tam tikru būdu atspindėtą žmogiškosios sąmonės.

Plėtojant lietuvių toponomastikos tyrimus, skirtingi ir saviti arealiniai tyrimai pradėti vykdyti remiantis kognityvine paradigma. Dabartiniai Vilniaus apskrities oficialūs ir iš gyvosios kalbos užrašyti mikrotoponimai yra ištirti Pavelo Skorupos [30; 31]. Jis nustatė toponimų semantines opozicijas, paaiškino jų motyvaciją ir semantiką, pagrindė topoobjektų padėties erdvėje sampratą.

Kito laikotarpio (1935–1937 m.) Marijampolės apskrities iš gyvosios kalbos užrašytų helonimų semantinės grupės (toliau – SG) reprezentantų visų darybos būdų (sudurtinių, sudėtinių, priesaginių) motyvacijos tyrimai buvo vykdyti Dalios Sviderskienės [35; 36; 37]. Šio ploto toponimijos įtraukimą į antropocentriškai orientuotų tyrimų lauką inspiravo onomasiologiniu ir lingvokultūrinio požiūriu grįsti kitų semantinių grupių tyrimai: abonimų – fitonimų ir mikonimų Aurelijos Gritėnienės [6], Jūratės Lubienės [18], bionimų – zoonimų Mildos Norkaitienės [23]. Taip pat motyvacijos aspektu Alvydas Butkus atliko ir kitos oniminės leksikos grupės – lietuvių pravardžių – analizę [4]. Taigi Aleksandro Vanago [50] praėjusiame amžiuje numatytos arealinės toponimikos tyrimų nuostatos buvo pildomos. Plėtojant arealinius tyrimus atsižvelgta į tai, kad įvardijamos tik socialiai reikšmingos vietos, todėl toponiminė medžiaga pradėta vertinti per etninės srities kalbos vartotojų patyrimo prizmę. Analizuojant vietovardžius neišleista iš akių įvardytojo, tam tikros lingvokultūrinės bendruomenės atstovo, pragmatinė kompetencija ir jo įvardijimo intencija (4). Vykdytuose pietvakarinio Lietuvos ploto helonimijos tyrimuose buvo paliestas su motyvacija glaudžiai susijęs ir remotyvacijos klausimas, išanalizuota pavyzdžių (5). Iš jų paaiškėjo, kaip neatpažįstami leksiniai vienetai gali sukelti atsitiktinį asociatyvų ryšį su žodžio reikšme, pagrįstą individo kalbine sąmone, tačiau šis ryšys neturi nieko bendra su motyvacijos kategorija (6).

Praplėtus tautinio termino *žemėvardis*, kurio vartojimo istorija prasideda nuo tarpukario tautinį sąmoningumą liudijančio visuotinio lietuvių vietovardžių surašymo [plačiau žr. 15], sąvokos turinį, konstatuota, kad žemės dangos vardai yra svarbūs orientacine, komunikacine, emocine prasmėmis. Jie atspindi vietos kalbinės bendruomenės narių būties psichologiją, todėl neoficialiuosius gyvenviečių teritorijose ir jų gamtinėse prieigose

(2) Geografinis nomenklatūrinis terminas neeliminuojamas iš vietos vardo semantikos.

(3) Plačiau žr. [52, 16–28].

(4) Plačiau žr. [33, 166–199].

(5) Plačiau žr. [36, 91–93].

(6) Dėl remotyvacijos reiškinio dar žr. [24, 38; 10].

funkcionavusius vietų vardus galima vertinti ne tik kaip tikrinės leksikos reprezentantus, bet ir kaip svarbius tautos tapatybės dėmenis (7).

Pagal pasiteisinusį žemėvardžių analizės modelį, padedantį atskleisti darnią tiriamojo ploto vardų tapatybę, paremtą ne tik kalbos (tarmės) faktais (morfologiniais, sintaksiniais, leksiniais, funkciniais) (8), bet ir lingvokultūrinės bendruomenės atstovų sąmonės turinio duomenimis, kraštovaizdžio istorine, geografine bei enciklopedine informacija, šiame straipsnyje kompleksiskai analizuojami Rytų Lietuvos Utenos apskrities Anykščių valsčiaus helonimų SG reprezentantai nominacijos motyvacijos aspektu, sudarant palankias sąlygas gretinamiesiems arealiniais vietovardžių tyrimams (9).

Straipsnio tikslas – visapusiškai tiriant helonimų SG reprezentantus, nustatyti egzistavusius ryšius tarp neoficialiosios toponomastinės tarpukario kaimo sistemos elementų ir juos aprašyti sistemą reprezentuojančiais pavyzdžiais: struktūrinėmis schemomis, motyvacijos modeliais, atskleidžiant *vardų kūrėjo* strategiją vietų įvardijimo proceso metu, vidinės kaimo erdvės ir jos prieigų suvokimo ypatumus. Tikslui pasiekti keliami šie uždaviniai: 1) nustatyti pelkėtų vietų įvardijimo pamatu tapusius kitus tikrinius žodžius (asmenvardžius ir vietovardžius), bendrinius žodžius, juos suburiant į temines grupes (toliau – TG); 2) atskleisti pelkėtų vietų įvardijimo pamatu (10) tapusį požymį; 3) nustatyti, ką reiškė (konotavo) vietos vardas susidarymo, virtimo *nomina proprium* metu; 4) paaiškinti, kaip įvardijama vieta tiriamos etninės srities atstovų buvo suvokiama, vertinama, apibūdinama ar pan.; 5) atskleisti loginį vardo susidarymo paaiškinimą, grįstą žmogiškąja kultūrine patirtimi, jį pavaizduojant tam tikru modeliu-schema (11), vizualizuojančiu įvardytojo strategiją toponominacijos proceso metu (12). Straipsnyje helonimai analizuojami struktūrinės, semantinės, motyvologinės analizės lingvistiniais metodais. Disponuojama kuo išsamesne informacija apie denotatą, panaudojant Lietuvos žemės vardyno „Žemės vardų“ anketose (toliau – LŽVA) užfiksuotą istorinę, lingvokultūrinę, geografinę informaciją, informantų kalbinės sąmonės turinio duomenis, leidžiančius tyrėjui geriau perprasti

-
- (7) Apie terminą *žemėvardis* ir sąvoką, kurią jis pavadina, plačiau žr. [38]. Dėl vietovardžių kaip tautinio ir kultūrinio tapatumo ženklų statuso plačiau žr. [32].
- (8) Į gyvojoje kalboje pasikartojančius vietovardžių sandaros modelius dėmesį yra atkreipę kone visi lietuvių onomastai: A. Vanagas ir Bronys Savukynas – į sudėtinių vietovardžių nevienodumą [41, 258–259, 273; 29, 235–246], Vitalija Maciejauskienė – į didesnės apimties prielinksninius vietovardžius bei sudėtinius, kurių vienas iš dėmenų yra prielinksninis [22, 64–80], Laimutis Bilkis visų vietovardžių klasių (poklasių) sandaros specifikos klausimus plėtojo tam tikros pasirinktos vietovardžių grupės kontekste [2], sudėtinių lietuvių vietovardžių sampratą, remdamasi A. Vanago ir B. Savukyno nuostatomis, išgrynino D. Sviderskienė [36, 80–81].
- (9) Tradiciniais ir įprastais toponimikoje metodais jau iširta nemaža dalis pietvakarinio Lietuvos ploto oficialiųjų vietovardžių bei mikrotoponimų kolektyvinėje monografijoje LOFGN [16].
- (10) „Požymis, tampantis nominacijos pagrindu kuriant naują vardą, vadinamas vidine žodžio forma arba motyvacijos požymiu“ [6, 24].
- (11) „Modelis – kalbos vieneto (žodžio, sakinio ir kt.) sudaromųjų dalių sekos schema ar jo sandaros pavyzdys“ [5, 126].
- (12) Įvardijimo schemų sandaroje santrumpa *GNT* reiškia geografinį nomenklatūrinį terminą; *AVD* – asmenvardį; *VV* – vietovardį; *APL*_{avd.pav.} – apeliatyvinį asmens pavadinimą; *LM* – leksinį motyvatorių; *DKT* – daiktavardį, *BDV* – būdvardį, *SKT* – skaitvardį; santrumpa *Atr.* simbolizuoja objekto požymį. Nominacijos procesai pavaizduoti schemomis *vietos ypatybė* → *helonimas*, kurios aiškintinos taip: „iš dvižodžio pavadinimo padaromas vienažodis, formaliai praleidžiant pagrindinį kolokacijos narį, o semantiškai – jo reikšmę inkorporuojant į buvusio determinacinio nario semantiką“ [18, 62].

onomastinę situaciją (13) ir paaiškinti vardų radimosi motyvą. Tyrimui buvo taikomas mokslinis pažinimo metodas (helonimų grupavimas į tam tikras grupes remiantis jų panašumais arba skirtumais pagal pasirinktus kriterijus: motyvacijos modelius (toliau – MM), motyvacijos tipus (toliau – MT) (14), vidinės rekonstrukcijos metodas, pragmatinės, kognityvinės interpretacijos ir aprašomasis metodai. Tyrimas vykdytas paisant viso toponiminio konteksto, atskiri vietų vardai vertinti pirmiausia tiriamojo ploto toponiminės sistemos kontekste ir tik atskirais atvejais remtasi viso kalbinio ploto reprezentantais, iš gyvosios kalbos užrašytai vietovardžių kartotekoje (toliau – VK [44]), iš kurios po mokslinio apdorojimo buvo įtraukti į praėjusio amžiaus toponimijos registrą – *Lietuvos vietovardžių žodyną* (toliau – LVŽ) (15). Straipsnyje laikomasi tų pačių, lietuvių toponimikoje įprastų ir nusistovėjusių, mežiagos pateikimo kriterijų. Dėl medžiagos skirstymo ir analizės tvarkos plačiau žr. [35, 246–247].

2. AIŠKIOS MOTYVACIJOS HELONIMAI

2.1. Įvardijimai pagal hidroobjektų ypatybes

2.1.1. Tiesioginės nominacijos reprezentantai

2.1.1.1. Įvardijama pagal žemės paviršiaus rūšį.

• Vienašakniai helonimai, sudaryti pagal modelį $DKT_{\text{su priesaga -ija}} \rightarrow \text{helonimas: } \mathbf{\check{S}lynij\grave{a}}$ rst. [raistelis] An (16) – Paandrioniškio vs. LŽVA standartizuoto lapo „Žemės paviršiaus rūšis, išvaizda, kokybė“ skilties duomenimis, *šlynas* (17), taigi helonimo *Šlynijà* motyvacijos reikšmė (toliau – MR) – raistas, kurio paviršių (jo visumą) sudaro šlynas (18); $DKT_{\text{su priesaga -ynė}} \rightarrow \text{helonimas: } \mathbf{Akmen\check{y}n\grave{e}}$ rst. An – Anykščių vienkiemių LŽVA duomenimis, raistas *akmens pakraščiais* (19); *Durpynė* (|| *Didžioji* || *Kimsynė*) [pv.], b. An – Naujųjų Elmininkų k. LŽVA duomenimis, *durpžemis* (20), plg. lie. *durpžemis* ‘žemė su durpėmis’, taigi bala, kurios dugno žemė su durpėmis; *Rūdynė* rst. An – Dilių k. LŽVA duomenimis, *vieta slena, durpynas* (21), taigi MR – raistas, kurio žemė su durpių priemaiša, rūdynė, plg. lie. *rūdynė* ‘pelkė su rudu vandeniu, durpynas’.

(13) Dėl termino *onomastinė situacija* žr. [53, 220].

(14) Dėl pastarųjų terminų žr. [49, 5–10].

(15) Straipsnis praplėš rytinio Lietuvos ploto esamų [25; 26; 28; 34] lingvistinių tyrimų lauką, papildys kraštotyros knygų [9] lentyną.

(16) Straipsnyje dažniausiai vartojami šie paplitimo (lokalizacijos) ir objektų nuorodų sutrumpinimai: An – Anykščiai; And – Andrióniškis (Anykščių r.); Kvr – Kavárskas (Anykščių r.); Skm – Skiemónys (Anykščių r.); Šmnš – Šeimyniškiei (Anykščių r.); b. – bala; liūn. – liūnas; plk. – pelkė, pelkėta vieta; rst. – raistas. Kitų objektų ir lokalizacijos nuorodos – kaip LVŽ [plačiau žr. 19, CLXVII–CLXVIII; 20, LXXXIII–LXXXIV; 21, XVII–XIX], jos atskirai neaiškinamos.

(17) Lie. *šlynas* ‘pilkšvai melšvas arba balkšvas glitus molis su organinių medžiagų priemaisomis; tokio molio dirva’.

(18) Pastaba anketoje *šlynas geras baltinimui* liudija šios žemės paviršiaus rūšies tinkamumą žmoniškosioms reikmėms.

(19) Plg. lie. *akmenynė* ‘dirva, žemė, kur daug akmenų, akmenuota lauko vieta’, dar žr. [19, 37–43; 1, 291].

(20) (Plg. lie. *durpynė* ‘šlapia, prie durpių žemė’, dar žr. [20, 411–413; 1, 291].

(21) Lie. *slėnas*, –à ‘žemas, nekalnuotas (apie žemės paviršių)’, dar žr. [1, 181].

• Dvišaknis helonimas; pirmasis (determinuojantis) sandas išreikštas daiktavardžiu $LM_{DKT} + GNT \rightarrow helonimas: \mathbf{Rūdbalė}$ plk. An (Smalinos k. LŽVA: smuklynas, šaltiniuota vieta, apaugusi krūmokšniais; kasant žemę, randami gabalėliai rūdos, o tekąs vanduo rudas) – sietinas su lie. *rūdā* ‘prasta, pelkėta žemė su durpių priemaiša, rūdynė’.

2.1.1.2. Įvardijama pagal tai, kas auga (kokių augalų yra) pelkėtose vietose. Įvardijimo pamatas – augalų TG reprezentantai.

• Vienašakniai helonimai, sudaryti pagal modelį $DKT_{su\ priesaga\ -ynas} \rightarrow helonimas: \mathbf{Samanýkštės}$ [klampi] plk. An (22); $\mathbf{Samanýkštis}$ rst. An (23), Skm (24) – samanų priaugusios pelkėtos vietos (25); $DKT_{su\ priesaga\ -ynas} \rightarrow helonimas: \mathbf{Asiūklynas}$ rst. Skm – Vaitutiškio vs. LŽVA duomenimis, raistas, kuriame *auga raisto žolė* <...>, plg. lie. *asiūklynas* ‘asiūklių priaugusi vieta’ (26); $\mathbf{Juodelksnynas}$ rst. An – Ažugojų k. LŽVA duomenimis, *vardas nuo augančių daug alksnių* (27); $DKT_{su\ priesaga\ -ynė} \rightarrow helonimas: \mathbf{Ajerýnė}$ b. An (28); rst. An (29) – tikėtina, ajerų priaugusi (ajerais apaugusi) bala, plg. lie. *ajerýnė* ‘ajerų priaugusi vieta’ (30); $\mathbf{Asiūklynė}$ liūn. An – asiūklių priaugęs (jais apaugęs) liūnas, plg. lie. *asiūklynė* ‘vieta, kur asiūkliai auga’ (31); $\mathbf{Lapūkynė}$ b. Šmnš (32) – bala, kurioje auga vandens lelijos, plg. lie. *lapūkynė* ‘vieta, kur auga daug vandens lelijų’ (33); $\mathbf{Mindrynė}$ b., rst. Šmnš – pelkėtas plotas, apaugęs mindrėmis (lie. *mindrė* ‘varpinių šeimos vandens augalas ilgu tuščiaaviduriu stiebu (Phragmites)’), plg. *nendrynė* ‘nendrėmis apaugęs plotas’; $\mathbf{Šalteksnynė}$ [mš. su išdžiūstamu] raisteliu Skp – Skapiškio k. LVŽA duomenimis, *augo ten daug šalteksnių* (34), plg. lie. *šaltėksnis* ‘šalteksninių šeimos krūmas ar medelis (Frangula)’ (35).

Vienašakniai helonimai šiame plote pasidaromi ir pagal kitą modelį *vietos ypatybė* → *helonimas: Pūkinė* rst. An – raistas, kuriame auga pūkės (pūkių raistas), plg. lie. *pūkė* ‘tokia pelkių žolė, švylys (*Eriophorum*)’ (36); $\mathbf{Spalgeninė}$ raistelis An – raistelis, kuriame auga spanguolės, plg. lie. *spalgeninis*, -ė ‘spanguolinis’, dar plg. *spanguolinis*, -ė ‘kuriame auga spanguolės’ (37).

(22) Katlėrių k. LŽVA: įdubi vieta; puvenos su smėliu; antys perdavo kelmuose.

(23) Elmininkų k. LŽVA: dumblynas.

(24) Kiškelių k. LŽVA: durpynas, būta miško.

(25) Plg. lie. *samanýkštė*, *samanýkštis* ‘samanų priaugusi vieta’; dar žr. [1, 231], kur, be šio, pateikiamas ir kitas etimonas – lie. *sāmanos*.

(26) Dar žr. [1, 281].

(27) Plg. lie. *juodelksnynas* ‘juodalksnių miškas’.

(28) Naujųjų Elmininkų k. LŽVA.

(29) Anykščių vienkiemų LŽVA.

(30) Dar žr. [19, 29–30; 1, 284].

(31) Dar žr. [19, 189–191].

(32) Vaišvilėškių k. LŽVA duomenimis, bala, priaugusi viksvų ir lupelių; dydis apie 1 ha; per Lapūkynę eina iškastas ravas, kuriuo bėga vanduo į ežerą.

(33) Dar žr. [1, 285].

(34) Pratęsiant Skapiškio k. LVŽA informacinio registro duomenis, kompleksinis įvardijamasis objektas (miškas su raisteliu) pailgas, durpės su smėliu; smėlis šlapias; dydis apie 3 ha; yra gyvačių, driežų, be to, yra uogų – brūknių, mėlynių, girtuoklių; augo ten daug šalteksnių.

(35) Dar žr. [1, 287].

(36) Dar žr. [1, 163].

(37) Dar žr. [ten pat], kur vv. siejamas su lie. *spalģena* ‘spanguolė’.

Užfiksuotas vienas galūnės vedinys, kurio MR – asiūkliais apaugusi bala: **Asiūklė** b. An (38).

• Dvišaknis helonimas, kurio pirmasis (determinuojantis) sandas išreikštas daiktavardžiu; modelis $LM_{DKT} + GNT \rightarrow$ helonimas: **Samanraistis** rst. An (39) – samanų priaugęs raistas, plg. lie. *sāmana*, *samanā*, *sāmanos* 'drėgnų vietų sporinis augalas su šakniniais plaukeliais vietoj šaknų (*Bryophyta*)'.

• Derinamojo pažyminio junginys, sudarytas pagal modelį $ypatybė_{i\text{investinis DKT}} su GNT \rightarrow$ helonimas: **Mīndrinis liūnas** liūn. An – Legedžių k. LŽVA duomenimis, liūnas labai klampus, dumblas, *nendrėmis užaugęs* (40).

2.1.1.3. Toliau pateikiamų įvardijimų pamatas – gyvūnų TG reprezentantai.

• Vienašakniai helonimai, radęsi pagal du modelius:

$DKT_{su\ priesaga\ -ynė} \rightarrow$ helonimas: **Varlŷnė** [pv.], klampi bala An – Mūrelio vs. Duomenimis (41), *atskrenda daug gandrų rinkti varlių, nes jų čia daug*, plg. lie. *varlŷnė* 'vieta, kur daug varlių'. Įvardijama pagal tai, kas gyvena pelkėtoje vietoje.

Toliau pateiktas modelis rodo, kad balovardis kvalifikuojamas žinant, kokios rūšies paukščiai telkiasi šioje vietoje: $ypatybė \rightarrow$ helonimas: **Pėmpinė** b. An – pempių bala, plg. lie. *pėmpė* 'nedidelis sėjikų šeimos pelkių paukštis (*Vanellus vanellus*)' (42).

• Nederinamojo pažyminio junginys, kurio modelis $DKT_{kilm.} su GNT \rightarrow$ helonimas papildo ankstesnį kvalifikacinį modelį: **Karčiū balā** b. And – karčiū susitelkimo vieta, plg. lie. *kařtis* 'nedidelis sėjikų šeimos pelkių paukštis (*Vanellus vanellus*)'.

2.1.1.4. Įvardijama pagal pelkėtų vietų paviršiaus pobūdį. Įvardijimo pamatas – negyvosios gamtos TG reprezentantai (*kimsas*, *kėlmas*, *žābas*).

$DKT_{su\ priesaga\ -ynas} \rightarrow$ helonimas: **Kimsynas** 2 rst. Skm (43) – raistas su kimsais, plg. lie. *kemsynas* 'šlapia kemsuota vieta' (44);

$DKT_{su\ priesaga\ -ynė} \rightarrow$ helonimas: **Kelmynė** b. And – bala su kelmiais, plg. lie. *kelmynė* 'vieta, kur, nupjovus medžius, palikta daug kelmų' (45); **Kimsynė** rst. Skm (46); **Kimsynė** (|| *Didžiōji* || *Durpynė*) [pv.], b. An – Naujųjų Elmininkų k. LŽVA duomenimis, *kimsai*, plg. lie. *kimsynė* 'kemsų priaugusi vieta' (47); **Žabynė** rst. An (48) – raistas su žabais, plg. lie. *žabynė* 'vieta, kur gausu žabų' (49), dar plg. *žābas* 'virbas, žabas, šakelė; stiebas, stagaras'.

(38) Grubų vs. LŽVA: vieta slesna, neišdžiūstama bala. Lie. *asiūklis*, *asiūklis* 'asiūklinių šeimos sporinis augalas smulkiais žvyniškais lapeliais; triušys (*Equisetum*)'. Dėl vv. kilmės ir darybos aiškinimo dar žr. [19, 189–191].

(39) Pavarių vs. LŽVA: smuklynas, durpė, apaugęs krūmokšniais; seniau būta apaugusio tankiu mišku.

(40) Lie. *mīndrė* 'varpinių šeimos vandens augalas ilgu tuščiaviduriu stiebu (*Phragmites*)'.

(41) Anketoje apie įvardijamą objektą yra pasakyta: dumblas ir įdubus.

(42) Dar žr. [1, 165].

(43) Kurklių II vienkiemių ir Nagurkiškių k. LŽVA.

(44) Dar žr. [1, 291].

(45) Dar žr. [ten pat].

(46) Kurklių II vienkiemių LŽVA: apaugęs krūmokšniais.

(47) Dar žr. [1, 291].

(48) Užupiečių k. LŽVA duomenimis: durpžemis, dumblas; dydis 10 ha; Šumylos Jono sklype; seniau buvusi dvaro Algedžių dalis, aptverta žabais.

(49) Dar žr. [1, 286].

Kito struktūrinio modelio helonimas – *Kĩmsinė* b. [su miškeliu] An – kimsų bala, plg. lie. *kĩmsas* ‘samanomis ar žole apžėlęs kelmas ar žemės kauburėlis, kėsas’ (50) (*ypatybė* → *helonimas*).

2.1.1.5. Apibūdinamojo MT reprezentantai.

Hydroobjektas įvardijamas pagal jo iškilimą virš įprasto paviršiaus lygio (**esantis aukš-tai** (51) – esantis žemai); dvišaknis helonimas; pirmasis (determinuojantis) sandas iš-reikštas paprastuoju būdvardžiu; modelis $LM_{BDV} + GNT \rightarrow$ *helonimas: Aukštabalė* b. An (52) – lie. *áukštas*, –à ‘iškilęs virš įprasto lygio (apie vietovę, vandenį)’ (53).

Hydroobjektai įvardijami pagal jų išsidėstymą apgyventoje erdvėje (**ilgas, besitęsian-tis erdvėje** – trumpas):

- vienašaknis helonimas; modelis *ypatybė*_{iv. BDV} → *helonimas: Ilgasijà* plk. An (54), kurio MR ilgoji pelkė, plg. *ilgas*, –à ‘kas tęsiasi į ilgumą, toli (erdvėje);

- derinamojo pažyminio junginys, kurio modelis *ypatybė*_{iv. BDV} *su GNT* → *helonimas: Īlgasai liūnas* liūn. An; *Īlgasai raistas* rst. An – Anykščių vienkiemį LŽVA duomeni-mis, 1 km ilgio, plg. lie. *ilgasai*, plg. *ilgas*, –à.

Hydroobjektai įvardijami pagal jų gabaritiškumą (**didelis – mažas**):

- vienašakniai helonimai; modelis *ypatybė*_{iv. BDV} → *helonimas: Didžiasai* rst. Skm – Nagurkiškių k. LŽVA duomenimis (55), *dydis apie 6 ha*, plg. lie. *didžiasai*, plg. *dìdis*, –ė (–ė, –ì, *didžià*) ‘žymus savo apimtimi, stambus’; *Didžioji* (|| *Durpynė* || *Kimsynė*) [pv.], b. An – lie. *didžioji*, plg. lie. *didelis*, –ė, –ė ‘žymus savo apimtimi, dydžiu (aukščiu, ilgiu, pločiu, storiu...)’ (56).

Helonimai, žymintys nedidelius hidroobjektus, esančius gyvenvietėje ir jos prieigose, pasidaromi su priesagomis, drauge išreiškiant ir teigiamą požiūrį į šį tikrovės fragmentą (57). Modelis $GNT + priesaga_{-elis, -elė} \rightarrow$ *helonimas: Balėlė* b. An (58); b. Šmnš (59), plg. lie. *balà* ‘klampi vieta, dažniausiai su stovinčiu joje vandeniui; pelkė, raistas; klanas, valka’ (60); *Dubėlė* b. An – Dilių k. LŽVA duomenimis, *vieta slesna* (61), žemė prie jausro, plg.

(50) Plg. lie. *kėmsinis*, –ė.

(51) Paryškinta šio ploto toponimijos reprezentantų paliudyta binarinės opozicijos dalis ar dalys (dėl įvardijimo metu aktualizuotų abiejų binarinės opozicijos dalių žr. toliau, t. y. 2.1.1.5.). Dėl semantinių mikrosistemų toponimijoje dar žr. [45].

(52) Dvaronių k. LŽVA: apvalus dumblynas.

(53) Dar žr. [19, 229–234], čia visi šios šaknies reprezentantai siejami su tipiškiausia lie. *áukštas*, –à reikšme ‘turintis didelį aukštį, didelį mastą nuo apačios į viršų’.

(54) Niūronių k. LŽVA: dugnas dumblo; dydis apie 1 ha.

(55) Be to, anketoje užrašyta ir kitų duomenų apie įvardijamąjį objektą: durpės, tarp kalnelių ir miško; yra sala raiste.

(56) Dar žr. [20, 224–242].

(57) Tokias kitų onimų (bionimų) formas M. Norkaitienė ir Anna Vežbickaja laiko emociniais derivatais [plačiau žr. 23, 99; 51, 55].

(58) Gojaus k. LŽVA: dydis 1/3 ha.

(59) Vėjeliškių k. LŽVA: dydis 1 ha, vasarą išdžiūsta.

(60) Dar žr. [20, 314–320]. L. Bilkio teigimu, vardas *Balėlė* lietuvių helonimijoje pasikartoja 110 kartų [žr. 1, 261]. Be to, dar plg. lie. *klānas* ‘nedidelė bala, valka’, *valkà* ‘nedidelis klanas, bala, negili lie-taus prilyta duobė ant kelio, pievoje, dirvoje, kieme ir pan.’ || ‘išsiliejusio ar palieto skysčio klanas’.

(61) Lie. *slėsnas*, –à ‘žemas, slėnus’.

lie. *dùbė* ‘įdubimas, slėnys’ (62); **Duobėlė** b. An (63), plg. lie. *duobė* ‘iškasta ar šiaip įdubusi vieta žemėje; dauba, slėnys, duburys’ (64); **Lankėlė** rst. An (65), plg. lie. *lankà* ‘klonis, slėnys, pakalnė’ (66); **Liūnėlis** liūn. An – Legedžių k. LŽVA duomenimis (67), *dydis 0,25 ha*, plg. lie. *liūnas* ‘linkstanti samanų pluta pelkėje, prie pelkėjančių ežerų ar upių; klampynė, marmalynė’; **Raistėlis** b. An – Pagūbrio k. LŽVA duomenimis, *vieta slėсна, turpinė* (68) *žemė; dydis apie 60 a*; **Raistėlis** plk. An (69); 4 rst. An (70 0; **Raistėlis** b., plk. An (71), plg. lie. *raistas* ‘klampė vieta, apaugusi krūmais ar medžiais, pelkė, lieknas’ (72); **Šulnėlis** rst. An, plg. lie. *šulnis, šulnys* ‘šaltinis, versmė’ (73).

• Didesnės apimties derinamojo pažyminio junginiai. Struktūrinis modelis *ypatybė*^{iv. BDV} su *GNT* → *helonimas: Didelis raistas* plk. An – Šlavėnų I dv. LŽVA duomenimis, *dydis apie 2 ha*, plg. lie. *didelis, -ė*, ‘žymus savo apimtimi, dydžiu (aukščiu, ilgiu, pločiu, storiu...)’ (74); derinamojo pažyminio junginys *ypatybė*^{iv. BDV} → *helonimas* (75): **Didisai liūnas** b. An – Paliūnės vs. LŽVA duomenimis, *dydis 6 ha*, palei Šventosios upę (76); **Didisai liūnas** liūn. An – Legedžių k. LŽVA duomenimis, *dydis 2 ha*, plg. lie. *didisai*, plg. *didis, -ė* (-ė, -i, *didžià*); **Didysai liūnas** liūn. An – Niūronių k. LŽVA duomenimis (77), *liūnas apie 13 m. gilumo; Didysai raistas* rst. Skm – Vaitutiškio vs. LŽVA duomenimis (78), *dydis 2 ha*, plg. lie. *didysai*, dar plg. *didis, -ė* (-ė, -i, *didžià*); **Didisai raistas** rst. An – Anykščių vienkiemių LŽVA duomenimis, *dydis 6 ha; Didisai raistėlis* rst. An,

(62) Dar žr. [20, 346–353; 1, 114].

(63) Šeimyniškių k. LŽVA: dumbblas.

(64) Dar žr. [20, 397–403; 1, 93]. Šio autoriaus pateiktais duomenimis, iš viso Lietuvoje užfiksuota 17 helonimijos reprezentantų *Duobėlė*.

(65) Paliūnės vs. LŽVA.

(66) Tipiškiausia lie. *lankà* reikšmė ‘didelė lygi pieva, dažniausiai prie upės, potvynio metu užliejama vandens’.

(67) Be to, anketoje pateikiama ir kita, su naudingumu žmogiškosioms reikmėms sietina, informacija apie liūnelį: labai klampus, dumbblas; labai žuvingas pavasarį.

(68) Plg. lie. *tūrpės* ‘durpės’.

(69) Pavarių vs. LŽVA.

(70) Anykščių vienkiemių, Elmininkų k., Naujųjų Elmininkų k., Elmiškių k. LŽVA.

(71) Šekštelių k. LŽVA.

(72) L. Bilkio teigimu, vardas *Raistėlis* lietuvių helonimijoje pasikartoja 184 kartus [žr. 1, 261].

(73) Dar žr. [1, 91].

(74) Dar žr. [20, 242–245].

(75) Dėl sudėtinių hidronimų, kurių pirmasis (determinuojantis) dėmuo išreikštas paprastuoju ir įvardžiuotiniu būdvardžiu, reikšmių netapatumo dėmesį yra atkreipęs A. Vanagas [43, 51]. Dar žr. [27, 63–66; 30; 31]. Šiuo atveju vv. kvalifikacinis, konkretizuojantis, taigi greičiausiai liaudiškoje (neoficialioje) toponiminėje sistemoje reiškiantis ir rūšį.

(76) Be šio, Paliūnės vs. anketoje užfiksuoti dar trys hidroobjektai, įvardijami *Liūnais: Liūnas* I liūn. An (dumbblas su vandeniu; dydis 0,1 ha; už Gelažkelio krūmų į šiaurę; giliai įbristi negalima; kupstų priaugęs; *Liūnas* II liūn. An (dumbblas; dydis 0,04 ha; raiste prie Vasarviečių; nuo Biliūno šilelio į pietvakarius 50 m; *Liūnas* III liūn. An (viksvomis apaugęs; 0,06 ha; už Bendrojo pliažo į šiaurę 40 m; pavasarį Šventoji upė užlieja; žuvų yra).

(77) Be to, anketoje užrašyta ir kitų duomenų apie įvardijamąjį objektą: vidury sala; dugnas dumblo; liūnas žuvingas.

(78) Be to, anketoje užrašyta, kad raistas apaugęs nuskurdusiu mišku.

Šmnš – Naujųjų Elmininkų k. ir Gylių k. LŽVA duomenimis, *dydis 1 ha* ir *dydis 1,5 ha* (atitinkamai), plg. lie. *dìdisai*, plg. *dìdis*, *-ė* (*-ė, -ì, didžià*) (79).

Užfiksuotas abi binarinės opozicijos puses *didelis – mažas* reprezentuojantis toponominacijos atvejis Užupiečių k. LŽVA: **Didžioji balà** b. An ir **Mažoji balà** b. An – abiejų balų *dydis* atitinkamai *1 ha* ir *0,5 ha*.

2.1.3. Netiesioginės nominacijos reprezentantai

2.1.3.1. Palyginamojo MT helonimai. Įvardijama (1) pagal hidroobjekto gabaritiškumą, lyginant su didesnės apimties geografiniu vandens telkiniu: ^{antrinis} *Atr.* ^{su priesaga -ėlis} → *helonimas Ežerėlis* b. And – didelė bala kaip ežeras (Pagriežių k. LŽVA: *dydis 5 ha*) (80), plg. lie. *ėžeras* ‘didelis vandens plotas’; (2) atsižvelgiant į dvi hidroobjekto ypatybes (gabaritiškumą ir formą), lyginant su medžio pavadinimu lie. *pušėlė*, plg. *pušis* (81 ^{antrinis} *Atr.* ^{su priesaga -elė} → *helonimas Pušėlė* plk. An (Šlavėnų I dv. duomenimis, pelkė *apvali*, tarp pakilimų durpės; *dydis apie 0,3 ha*); (3) pagal hidroobjekto formą raistas įvardytas **Ūsà** Šmnš. Peslių vs. LŽVA vardu kilmės aiškinimo skiltyje pasakyta: *toks sulinkimas, kaip baranka, nuo to ir vadina Ūsà; įvardijimo pamatas – somatizmas ūsai*.

2.1.3.2. Šiam motyvacijos tipui priskirtini įvardijimo ir pagal gabaritiškumą, ir pagal padėtį, t. y. išsidėstymą, gyvenamojoje erdvėje reprezentantai, lyginant su pastatais, jų dalimis, taip pat vidinėmis jų erdvėmis: **Mažoji kamorka** [krm. su] b. An (Šlavėnų II dv. LŽVA: *krūmas su bala; dumblynas*) – sietinas su ru. *каморка* šnek. ‘mažas kambarelis, kamarėlė’ [12, 233], plg. lie. *kamūrka* ‘mažas tamsus kambarėlis, prasta trobelė; skyrius, užtvara’ (82), be to, iš kitų žinotų ji išskiriama įvardžiutiniu būdvardžiu *mažoji* (83); **Vařpinycia** b. [su drv.] Šmnš (Peslių vs. LŽVA: *dydis apie 50 ha*) – įvardijimo metu aktualizuotas kraštovaizdžio fragmento (balos su dirva) gabaritiškumas ir, tikėtina, forma, išsidėstymas kraštovaizdžio fone. Įvardijama ne tiesiogiai, bet per tarpininką, minėtų ypatybių reiškęją, plg. lie. *vařpinycia* ‘bokšto pavidalo statinys ar pastato dalis varpams pakabinti’.

Palyginant su kitų teminių grupių reprezentantais, turinčiais vidines erdves ir užimančiais erdvėje tam tikrą plotą, akivaizdu, kokiu pamatu radosi šie hidroobjektų įvardijimai: **Garbarnia** b. And, plg. lie. *garbarnià, garbárnia* ‘kailių ir odų raugykla, dirbtuvė’ (84); **Šėparnia** rst. An – Ažugojų k. LŽVA duomenimis (85), raistas su krūmais apie 1 ha.

(79) Dar žr. [20, 224–242].

(80) Dar žr. [20, 498–502; 1, 96].

(81) Lie. *pušis* ‘visada žaliuojantis medis su ilgais spygliais ir apvaliais kankorėžiais (Pinus)’. Dėl helonimo darybos aiškinimo dar žr. [1, 100].

(82) Kalbant apie Aukštaitijos architektūrą, reikia paminėti, kad kamara buvo viena iš gryčios patalpų (žr. <https://www.llbm.lt/etnografiniai-regionai/aukstaitija/architektura/> [žiūrėta 2022 01 17]).

(83) Lie. *mažoji*, plg. *māžas, -à* ‘kuris nedidelio ūgio, aukščio, nedidelių matmenų; kuris nedidelio skaičiaus, kiekio, negausus’.

(84) Dar žr. [21, 77].

(85) Be to, anketoje užrašyta ir daugiau informacijos apie įvardijamąjį objektą: kalbama, kad ten gyvenęs žmogus, kuris iš juodalksnų darydavęs šėpas (spintas). Rytiniame Lietuvos plote iš gyvosios kalbos užfiksuota sl. *šėpà* vartosenos atvejų, kai žmonės vertinti pagal kompleksiją: *Atėjo merga kaip šėpà drūtumo Sv; Vyras kaip šėpà, o pečiai kaip klojimo galas Slm* [14].

Dar vienas įvardijimas, tikėtina, radosi vietą lyginant su indu, turinčiu vidinę erdvę, bet, skirtingai nei ankstesniais atvejais, ypatybės reiškęjo, kaip ir įvardijamos vietos, jų paviršiai yra atviros erdvės: **Degternia** (t. *Diegtiarnia*) b. An – Puntuko k. LŽVA duomenimis (86), *durpės, dydis apie 1 ha, vanduo stovi kaip bliūde*, plg. rus. *дзгугярня* ‘degutinė’, (87) dar plg. šalutinę lie. *degūtinė* reikšmę ‘indas’ (88).

Kompleksiškai išanalizuoti 2.1.3.1. ir 2.1.3.2. vv. priskirtini figūratyviajam ir gabaritiškumo MM, kurie kai kuriais atvejais koreliuoja tarpusavyje.

2.1.3.3. Helonimais ne tik sąvokiniu būdu, bet ir emociškai perteikiamas turinys, taip išreiškiant *teigiamą* įvardytojo požiūrį į kraštovaizdžio fragmentą (mišką su pelke): **Rōjus** [mš. su] plk. Skp (Skapiškio k. LVŽA: *dydis apie 14 ha; iškasama žmonių kaulų ir dabar*). Sietinas su lie. *rōjus* ‘biblinių pirmųjų žmonių gyvenimo vieta’ (89), plg. kitus teigiamos vertinamosios konotacijos lietuvių toponimijos reprezentantus su leksema *rōjus*: bala *Adōmo Rōjus* Vžns [19, 14–15], miškas *Gōtauto Rōjus* Kltm [21, 244], pieva *Dvāro Rōjus* Auk [20, 419–428]. Raistas su retomis sausesnėmis kalvelėmis įvardytas **Žvėrinčius** An, kurio MR – *būta apaugusio tankiu mišku ir veisdavęsi daug žvėrių* (90). Tikėtina, vv. radimąsi lėmė įvardytojų prisiminimai.

2.1.3.4. Asociatyviojo MT helonimai, kurių radimąsi lėmė skirtingi įvardytojo pojūčiai.

• Vienašakniai helonimai. Pagal modelį *vietos ypatybė* → *helonimas* radęsi onimai: raistas **Pūkuōtis** An (91) – plg. lie. *pūkuōtis, -ė* [kas] ‘su švelniais pūkeliais’ (92), *pūkaī* ‘švylys’, dar plg. šiame plote užrašytą raistavardį *Pūkinė* An (Stakių k. LŽVA), sietiną su lie. *pūkė* ‘tokia pelkių žolė, švylys’ [Švylys trikampis aštrus auga prie pelkių *j*. Raistų žolė siekė galvą, už kaklo biro švylių pūkaī rš. (93)] [14]. Įvardyta pagal raisto paviršiaus pobūdį.

Liūnas **Tauškūtis** An vardą gavo dėl tekančio vandens skleidžiamo garso, t. y. akustiniu pagrindu. Tai lėmė šio objekto lokali padėtis kito hidroobjekto, *Šventosios* upės, atžvilgiu (94). Vandens tekėjimo sukelti garsai ir jų intensyvumas įvardytojui greičiausiai asocijavosi su žmogaus šneka, plg. lie. *tauškūtis, -ė* ‘kas daug kalba, čiauška’ (95), dar plg. lie. *táuška, tauškà* ‘kas daug ir niekus šneka, plepys, pliurpalas’.

Pelkė **Kūlbis** An, tikėtina, įvardyta jutiminiu pamatu dėl nelygaus jos paviršiaus. Tarminis žodis *kūlbis, -ė* šiame plote reiškia ‘šlubis’ (An). Užfiksuotas vienas galūnės vedinys: **Puroys**

(86) Be to, anketoje užrašyta ir daugiau informacijos apie įvardijamąjį objektą: lygi vieta; seniau aplink šitą vietą buvo labai daug miškų. Juos iškirtus radosi smalingi kelmai. Pradėjo degti degutą ir pavadino degutine.

(87) Dar žr. [20, 188]. Čia vv. siejamas su lenk. *dzięciarnia* ‘dervės varyklà, degutinė’.

(88) Dar plg. sakinį, užfiksuotą iš tautosakos: *Juodas kaip degutinė* LRT [14].

(89) Dar plg. kitas lie. *rōjus* reikšmės ‘vieta, kur laimingai gyvenančios tikinčiųjų vėlės; dausos’ (tarpiausia reikšmė), ‘geras gyvenimas, didelė gerovė’, atskleidžiančias teigiamą šio žodžio konotaciją.

(90) Pavarių k. LŽVA duomenimis.

(91) Storių k. LŽVA.

(92) Dar žr. [1, 13].

(93) Santrumpos kaip LKŽe, jos atskirai neaiškinamos.

(94) Niūronių k. LŽVA duomenimis, netoli Šventosios.

(95) Plg. šios leksemos vartosenos atvejį, iš raštų paliudytą LKŽe: *Kurgi pradingo žvėrys, paukšteliai, giesmininkai, tauškučiai, girios takeliai?* Dėl vandens garų reikšmės hidronimų dar žr. [43, 114–115]; dėl „balų burbeklių“ žr. [39, 34–35].

liūn. An (Niūronių k. LŽVA: *dumblynė*) yra sietinas su lie. *puřvas* ‘vieta, kur patišusi žemė, purvynas’, nes dumbblas asocijuojasi su purvu, jo dideliu kiekiu, t. y. purvynu (lie. *purvynas* ‘vieta, kur daug purvo; ištišusi žemė, dumblynas; šlapia žemė, purvas, dumbblas’). Pastarojo vv. bei pirmojo šio skyriaus onimo radimaisi lėmė regimieji įvardytojo pojūčiai.

• Dvišakniai helonimai. Asociatyviai įvardijama ir pagal reljefo spalvinį pavidalą (koloratyvusis MM) onimais, kurių struktūrinis modelis $LM_{BDV} + GNT \rightarrow helonimas$: **Júodliūnis** liūn. An (Niūronių k. LŽVA: vidury sala; *dumbblas*): lie. *júodas*, -à ‘anglies spalvos, tamsus’. Įvardyta tam tikrų purvo ir dumblo sukeltų, greičiausiai neigiamų, asociacijų pamatu, plg. lie. *duńblas* ‘nusėdusios drumzlės, šlapias suplaktas purvas’, *puřvas* ‘vieta, kur patišusi žemė, purvynas; <...> neřvarumai’. Hidroobjektas įvardijamas pagal jo tamsumą (**tamsus** – šviesus) ir diferencijuojama pagal vieną iš *tamsumo* aspektų – **neapřviestas**. Pavarių k. LŽVA duomenimis (96), *apauęs pušelėmis, vaivorais ir šilais* raistas **Júodbalė** An. **Žilaraistis** b. An – Ažugojų k. LŽVA duomenimis, manoma, gavo vardą *dėl augančių daug baltų pūkelių*, plg. lie. *žilas*, -à ‘kuris sidabro spalvos, baltas, nubalęs (ppr. apie plaukus)’, dar plg. lie. *šoylųs* ‘vikvinių šeimos daugiametė žolė (*Eriophorum*)’.

Iš daiktavardžio ir veiksmazodžio radęsis dūrinys reprezentuoja onomastinio pasaulio paveikslą dalį: **Žemėplėšis** b. An (97): lie. **žemėplėšis*, plg. *žemė* ‘viršutinis birus <...> mūsų planetos paviršiaus sluoksnis; sklypas, plotas, laukas, skirtas kokioms reikmėms’, *plėšti*, -ia (*plėšia*), -ė, *plėšti* ‘draskyti, ardyti’. Matyt, įvardijimas natūraliai gamtos angai (balai) pavadinti radosi šią suvokiant kaip gyvą ir išsiveržusią iš žemės gelmių, prasiplėšiant viršutinį jos sluoksnį.

2.1.3.5. Vertinamojo MT helonimai. Tai dvišakniai pelkėtų vietų vardai, kurių raiškos modelis $LM_{DKT} + GNT \rightarrow helonimas$: tiriamame plote užfiksuoti du helonimai su LM *vilkas* (98) – **Vilkaraitis** plk. An (Niūronių k. LŽVA: *smėlėta, samanosa auga; dydis apie 8 ha*); **Vilkaraitis** rst. An (Paandrioniškio vs. LŽVA: *apauęs krūmais; dydis 15 ha*). Kaip rodo mikonimų, fitonimų motyvacijos tyrimai (99), tikrovės fragmentų įvardijimai su faunonimo dėmeniu paprastai nėra aiškinami vienareikšmiškai. Turimais duomenimis, LM *vilkas*, tikėtina, vartojamas didesniai nei įprasta objekto plotui, kartu ir (ne)pritaikymo žmogiškosioms reikmėms ar pan. tikslais, žymėti (100).

Įvardijimo **Velniairaitis** rst. An atveju susiduriama su situacija, kada onimas egzistuoja, o įvardijimo pamatu pasirinktas objektas yra įsivaizduojamybė, plg. lie. *vėlnias* ‘žemės ir požemio dievaitis, kipšas, pinčiukas; religijose – piktoji dvasia, nelabasis’, dar plg. *Vėlnio ežerėlis* ež. Km (101), taip pat frazeologinį junginį, kuriame atsispindi žmonių stereotipai

(96) Be to, anketoje užrašyta ir kitų duomenų apie įvardijamąjį objektą, kurie paremia ir papildo LM *júodas*, -à parinkties įvardijimo proceso metu paaiškinimą: smuklynas, vietomis yra durpės; dydis 150 ha.

(97) Užupiečių k. LŽVA: dumbblas; dydis 5 ha.

(98) Lie. *vilkas* ‘panašus į šunį plėšrus miško žvėris (*Canis lupus*)’.

(99) Plačiau žr. [17, 99–122; 6, 132, 133, 168–169].

(100) Aloyzo Gudavičiaus teigimu, „gyvūnai kalboje paprastai vertinami neigiamai“ [8, 87]. Lietuvių fitonimų ir mikonimų motyvacijos tyrimų rezultatai šį teiginį patvirtina.

(101) Dėl pastarojo vv. dar žr. [34,11]; dėl demonologinės motyvacijos sudurtinių helonimų kitame Lietuvos plote dar žr. [35, 252–253]. Dėl demonologinės reikšmės hidronimų lietuvių toponimijoje dar žr. [43, 110–112]; dėl demonologinių vv. rusų toponimijoje žr. [47, 47–57; 48, 187–206]. Dėl skirtingų mitinio vandens įprasminimo aspektų atskleidimo tradicinėje lietuvių pasaulėžiūroje, vandenį siejant su požemiu, žeme ir dangumi, dar žr. [3].

apie pelkėtas, neišbrendamas, negyvenamas vietas, *kur velniai vaikūs pėri* [14], t. y. gyvena. Šiuo atveju, ko gero, taip pat aktualizuota raisto pavojingumo, t. y. (ne)pritaikomumo žmogiškosioms reikmėms, charakteristika.

Balovardžiai su LM *žydas*, priklausančiu kitai TG (apeliatyvinių asmenų pavadinimų) (102): **Žydbalė** b. An (Užupiečių k. LŽVA: *juodžemis, dumblas*); b. [dr., pv.] And (Latavos vs. LŽVA: *yra paversmių*). Anketų informaciniai duomenys leidžia suprasti, kad reljefas buvo *tamsus, pažliugęs*, balų vanduo *drumzlinas, nešvarus*, kėlė neigiamas asociacijas, plg. lie. *pavėrsmis* ‘pažliugusi, niekad neišdžiūstanti, žiemą neužšalanti vieta palei versmę’, dar plg. *júodžemė, júodžemis, juodžemys* ‘juodos, derlingos žemės (su puvenomis) rūšis’, *juodpurvis* ‘juodžemis’, *dumblas* ‘nusėdusios drumzlės, šlapias suplaktas purvas’.

2.2. HIDROOBJEKTŲ ERDVINĖ PADĖTŲ GYVENVIETĖJE ĮVARDIJANTYS HELONIMAI

2.2.1. Tiesioginės nominacijos reprezentantai

2.2.1.1. Priešdėlių *ažu-*, *pa-*, *po-* vediniai su geografinių apeliatyvų TG reprezentantais nurodo hidroobjektų padėtį tam tikrų kraštovaizdžio zonų atžvilgiu: **Ažūlankis** rst. An: lie. **ažūlankis* – raistas, esantis už lankos, plg. *užūlankis* ‘vieta už lankos’ (103); **Pagojus** b. Šmnš: lie. **pagojus* – bala, esanti už gojaus, plg. *pagojė, pagojis* ‘vieta prie gojaus’; **Paliūnė** liūn. An (104); **Paliūniai** b. And (105), plg. lie. *paliūnė, paliūnis* ‘vieta prie liūno’; **Paraistė** b., [pv.] Šmnš – bala, esanti palei raistą, plg. lie. *paraistė* ‘raisto pakraštys, vieta palei raistą’; **Paraistys** [mš. su] raistu An (106); rst. An (107), plg. lie. *paraistys* ‘raisto pakraštys, vieta palei raistą’; **Paravė** b., [pv.] Šmnš, plg. lie. *paravė* ‘pagriovys’; **Pašilė** b. An, plg. lie. *pašilė* ‘vieta prie šilo, miškelio’; **Pavėrsmis** [alksnynas su didele klampyne] klmp. An; [šaltinis su raistu] rst. An (108), plg. lie. *pavėrsmis* ‘pažliugusi, niekad neišdžiūstanti, žiemą neužšalanti vieta palei versmę’ (Katlių k. LŽVA duomenimis, *Paversmis* nuo esančių ten versmių); **Pōžeris** rst. Šmnš, plg. lie. *pōžeris* ‘vieta palei ežerą’. Kaip rodo analizė, įvardijama pagal bendrinių žodžių analogiją.

• Kitos struktūros nederinamojo pažyminio junginys, sudarytas iš tarminio geografinio termino (*išvarà*), taip pat nurodo helonimo vietą gyvenvietėje buvusio objekto (galvijų kelio) atžvilgiu – **Išvaròs raistėlis** rst. [raistelis] An: lie. *išvarà* ‘kelias galvijams varyti į ganyklą, varykla, genetys, išgana’. Kaip rodo medžiaga, nusakant helonimo vietą, orientyru gali tapti ir kito hidroobjekto fizinė ypatybė (upės srovė); tai patvirtina nederinamojo pažyminio junginys, padarytas pagal tą patį modelį, kaip ir ankstesnis vv., *DKT*_{kilm.} su *GNT* → *helonimas*: **Srovių liūnas** liūn. An (Niūronių k. LŽVA: *srovėse prie Šventosios upės*) (109).

(102) Lie. *žydas*, -ė žydu tautybės žmogus’.

(103) Dar žr. [19, 263], kur pateikiama ir daugiau analogiškų savos toponimijos pavyzdžių. Čia pateikiamas ir kitas galimas vietovardžių etimonas lie. *ažūlankis* ‘lanku išlinkusi kelio, upės dalis, vingis, lanktas’.

(104) Puntuko vs. LŽVA: liūnas, apaugęs alksniais ir karklais; dydis apie 20 a; vanduo išteka į Šventąją upę; seniau upė tąja vieta bėgdavo, o iš ten pasisuko į kitą vagą, išsiliejo vanduo ir liko liūnas.

(105) Latavos vs. LŽVA: kelmuota bala.

(106) Trečių Pavarių vs. LŽVA.

(107) Užupiečių k. LŽVA.

(108) Puntuko vs. LŽVA: juodžemis, lygi vieta, pailga.

(109) Lie. *srovė* ‘(upės) vandens tėkmė; tekančio kokio skysčio srautas’.

2.2.1.2. Hidroobjektų padėtį gyvenamojoje vietovėje reprezentuoja ir vediniai su priešdėlio už- tarminiu variantu *azu-*, priesaga *-ėlė* ir prielinksnio *į* tarminiu variantu *par*, įvardijimo atrama pasirenkant medžių TG reprezentantus: **Ažūberžis** rst. Skm (110); lie. **ažūberžis*, plg. *béržas* – raistas, esantis už beržo (beržų) (111); **Apydėlė** b. An: lie. *apýdė* ‘vieta, kur apyniai auga’ (112) – bala, esanti greta apynių augimvietės; **Par epūšį** b. An: lie. **epušis*, plg. *ėpušė*, *epušė*, *ėpušis*, *apušis* ‘toks gluosnių šeimos medis drebančiais lapais, drebulė (*Populus tremula*)’ – bala, esanti į epušies pusę. Iš šių pavyzdžių matyti, kad įvardijant pelkėtas vietas orientuojamasi ir į medžius (113).

2.2.1.3. Nusakant hidroobjekto vietą gyvenvietės erdvėje, orientuojamasi ir į pastatus bei statinius, tai rodo nederinamojo pažyminio junginiai, pasidaryti pagal modelius: $DKT_{kilm.} su GNT \rightarrow helonimas$ ir $DKT_{kilm.} su išvestiniu GNT \rightarrow helonimas$: **Pagalinės raistas** rst. An (Anykščių vienkemių LŽVA: *prie Luščiausko Antano sodybos*) (114); lie. *pagalinė* ‘vieta pagaliams dėti’; **Pakryžiaus raistėlis** rst. An: lie. **pakryžius*, t. y. vieta po kryžiumi (115). Kitas modelis taip pat reprezentuoja hidroobjekto padėtį gyvenvietės ribose kryžiaus atžvilgiu: $prielinksninis junginys_{prielinksnis+apeliatyvas} su GNT \rightarrow elonimas$: **Po kryžium balà** b. An (116).

2.2.1.4. Helonimai, susiję su pavadinamo objekto erdviu išsidėstymu.

Bala, **esanti į Šiaurę** nuo Piktagalio kaimo, įvardyta **Juodbalė** b. Kvr pagal modelį $LM_{BDV} + GNT \rightarrow helonimas$. Šio kaimo LŽVA duomenimis, bala su linmarkomis, dydis 1/8 ha; *į šaurę nuo kaimo*, Pakšienės sklype (117).

Hidroobjektų eilės vieta gyvenvietės erdvėje išreiškiama šiuo modeliu $SKT_{kelintinis} su GNT \rightarrow helonimas$: Paliūnės vs. LŽVA duomenimis (118), viensėdžio teritorijoje užfiksuoti liūnų vardai **Pirmas liūnas**, **Aitras liūnas**, **Trėčias liūnas** An.

Kitas užrašytas atvejis – **Pirmà klampynė**, **Anrà klampynė** [ar.], rst. An. Jurzdiko k. LŽVA duomenimis, abiejų topoobjektų dydis po 0,5 ha, vieno paviršius – smėlis, juodžemis, molis, kito – smėlis, dumblas; dar plg. lie. *klampynė* ‘klampė vieta, klampynas’ (119). Iš pateiktų pavyzdžių matyti, kad siekiant atskirti klampumų pasižyminčias vietas to paties kaimo teritorijoje, šios diferencijuojamos jas išskaičiuojant.

2.2.1.5. Įvardijimo atrama pasirenkant netolimoje gyvenvietės aplinkoje buvusį kalbinės-kultūrinės bendruomenės atstovams gerai žinomą vietos vardą, pasidaromi šie

(110) Kiškelių k. LŽVA: medžiais apaugęs raistas.

(111) Lie. *béržas* ‘lapuotas medis balta tošimi (*Betula*)’; dėl vv. kilmės ir darybos aiškinimo dar žr. [19, 258].

(112) Dėl bendrašaknių vv. dar žr. [19, 146].

(113) Dėl prielinksnio *į* reikšmės ir vartojimo dar žr. [40, 98–104].

(114) Šis pavardės liudijimas tiriamame plote patvirtina ją funkcionavus tame plote ir tarpukariu, lyginant su PDB duomenimis.

(115) Lie. *krýžius* ‘stiebas su skersiniu viršutiniame gale – krikščionių kulto simbolis’.

(116) Užupiečių k. LŽVA: balos lokalizacija – Medžiuolio Justo sklype. Matas Vanagas pastatė kryžių, kad jo žmona turėtų vaikų. Prašymas buvo išklaustas, vaikų susilaukė.

(117) Plg. kitus du Piktagalio k. anketose užfiksuotus helonimijos reprezentantus *Kulỹs* [drb. ž.], b. Šmnš, *Mataušiokų balà* b. Kvr, rodančius jų padėtį kaimo aplinkoje. Vienas iš jų užima kampinę kaimo erdvės dalį (lie. *kulỹs* ‘kampas’), kito padėtis nurodyta kaimo gyventojų *Mataušioko* gyvenamosios vietos atžvilgiu.

(118) Paliūnės vs. LŽVA: dydis 6 ha; palei Šventosios upę.

(119) Dar žr. [1, 280–281], kur šie vv. siejami su lie. *klampūs*, -i.

helonimai: *Āpžarnių liūnas* liūn. An – iš pievos, ariamos žemės vardo *Āpžarniai*, užfiksuoto toje pačioje Niūronių k. LŽV anketoje (120); *Miškeliūnpiėvės raistėlis* rst. An iš pievos vardo *Miškeliūnpiėvė* (Anykščių vienkiemų LŽVA: raisto lokalizacija – *Miškeliūnpiėvės pievoje*); *Toliėjų liūnėlis* liūn. [liūnelis] An (Niūronių k. LŽVA: *dumblas; dydis 100 X 20 m; tarp Toliėjų ir Šventosios upės*) – iš vietovės pavadinimo *Toliėjai* ar pan. (121). Helonimo raiškos modelis – nederinamojo pažyminio junginys $VV_{\text{kilm.}}$ su *GNT* → *helonimas*.

2.2.1.6. Iš anketų duomenų paaiškėjo, kad to paties kaimo ribose vienas greta kito buvę skirtingo dydžio hidroobjektai sudaryti su priesagomis *-elis* ir *-ytė*: greta *Žydbalės (dydis 10 ha)*, Latavos vs. LŽVA duomenimis, telkšojo *Žydbalytė* b. And, kurios *dydis 1 ha*; ši aplinkybė padeda suprasti pastarojo balovardžio struktūrą ir radimosi motyvaciją; *Srovių liūnėlis* liūn. [liūnelis] An (Niūronių k. LŽVA: gilus ir klampus; *plotas 20 X 110 m*; lokalizacija *prie Srovių liūno*), plg. *Srovių liūnas* liūn. An, kurio ploto charakteristika skiriasi (*Srovių liūno* užimamas plotas erdvėje yra didesnis nei *Srovių liūnėlio*).

Kiek kitoks struktūriniu ir motyvaciniu požiūriu besiskiriantis atvejis: *Liūnėlis* liūn. An, plg. *Didisai liūnas* liūn. An. Taigi šiais nominaciniais vienetais ne tik parodoma hidroobjektų padėtis erdvėje vienas kito atžvilgiu, bet ir perteikiama gabaritiškumo charakteristika.

2.2.1.7. Helonimai–orientyrai asmens gyvenamosios vietos atžvilgiu. Tai vienašakniai vardai, sudaryti pagal modelį *priešdėlis + AVD* → *helonimas: Pašileikė* slėсна (122) vieta An – žema, slėni vieta, esanti palei Šileikos sodybą, plg. pvd. *Šileikà* (123); *Užūnavikė* rst. And (124) – raistas, esantis už Naviko gyvenamosios vietos, plg. pvd. *Navikas*.

Sudėtinis vv., kurio pirmasis dėmuo *prielinksninis junginys* prielinksnis+AVD su *GNT* → *helonimas: Po Burkiaučiaus bala* rst. An (125) – su asmeniu sietinos (avd. **Burkiaučius*, plg. pvd. *Burkėvičius*) gyvenamosios vietos atžvilgiu kaimo aplinkoje esantis hidroobjektas.

2.2.2. Netiesioginės nominacijos reprezentantai

2.2.2.1. Palyginamojo MT įvardijimai pagal hidroobjektų išsidėstymą gyvenvietės erdvėje ir jos prieigose, priklausantys figūratyviajam MM. Tai vienašakniai helonimai, radęsi pagal skirtingus modelius:

vietos erdvėje pavadinimas → *helonimas – vieta, užimanti kampinę gyvenvietės erdvės dalį*, įvardyta *Kulys* [drb. ž.], b. Kvr (126). Vardas sietinas su lie. *kulys* ‘kamapas’ – bala, buvusi Piktagalio kaimo kampe;

(120) Dar žr. [19, 169], kur šis vv. pateikiamas su variantu ir kildinamas iš rekonstruoto apeliatyvo: *Āpžarnių liūnas, Apžarnių liūnas* liūn. An: lie. **apžarniai, *āpžarniai* ar pan., plg. *žarnà, žárna* ‘ilgas, siauras žemės sklypas’, lie. *liūnas* ‘linkstanti samanų pluta pelkėje, prie pelkėjančių ežerų ar upių; klampynė, marmalynė’.

(121) Nei anketoje, nei *Vietovardžių iš gyvosios kalbos kartotekoje* šis vietos vardas neužfiksuotas, išskyrus tai, kad didžiąja raide anketoje rašoma: *tarp Toliėjų ir Šventosios upės*.

(122) Lie. *slėsnas, -à* ‘žemas, slėnus’.

(123) Dėl visų straipsnyje vartojamų lietuvių pavardžių žr. Lietuvių kalbos instituto lietuvių kalbos išteklių informacinėje sistemoje Pavardžių duomenų bazę. Prieiga per internetą: <http://ekalba.lt/pavardziu-duomenu-baze> (toliau – LPD [13]).

(124) Ližų k. LŽVA: M. Kaušpėdo sklype. Tikėtina, įvardijama pagal buvusio savininko asmenvardį.

(125) Užupiečių k. LŽVA: Povilų Juozo sklype.

(126) Piktagalio k. LŽVA: priemolis; dydis 21 ha.

pastato dalies pavadinimas → *helonimas* – raistavardžio **Pakrekllys** An įvardijimo pamatu pasirinktos leksemos lie. *pakrekllys* šalutinė reikšmė ‘aukštas, antlubis’ (127) leidžia manyti, kad **kraštovaizdžio zona** **buvusi aukščiau įprasto reljefo lygio** (128), kaip ir pastato dalis, lyginant su visu pastatu.

Vardų kūrėjo erdvės suvokimo ypatumus rodo ir raistavardis **Subatà** rst. An (129), radęsis pagal modelį *savaitės dienos pavadinimas* → *helonimas*, sietinas su lie. *subatà* ‘šeštadienis’. Raistavardžio MR, tikėtina, pagrįsta konotacija **toli**, t. y. **raistas yra nutolęs nuo gyvenvietės**. Tokį spėjimą patvirtina ir Anykščių vienkiemių LŽVA duomenys: *raistas yra apie 1 ½ km nuo Kavarsko* (130).

Atr.^{antrinis} su priesaga *-ava* → *helonimas*: **slėniau buvęs raistas** įvardytas **Kulšavà** An (Desiuškių vs. LŽVA: apaugęs nusususiu mišku raistas; *kalvų apsuptas slėnys*) (131). Onimas sietinas su lie. *kulša* ‘šlaunis’ (132). Šis gyvenvietės erdvės suvokimo ypatumas susijęs su anatominio kūno dalių išsidėstymo analogija.

2.3. Hidroobjekto erdvinės padėties vietą laike įvardijantis helonimas

Hidroobjektas įvardijamas pagal vietos radimosi laiką (**seniai esantis** gyvenvietės aplinkoje – naujai atsiradęs). Dvišaknis onimas, kurio pirmasis (determinuojantis) sandas išreikštas paprastuoju būdvardžiu, radęsis pagal modelį $LM_{BDV} + i\text{švestinis } GNT \rightarrow \textit{helonimas}$: **Senpabalis** rst. An, plg. lie. *sėnas*, -à ‘jau kurį laiką esantis, seniai atsiradęs, padarytas, įsigytas’, lie. *pabalys* ‘vieta pagal balą’.

2.4. Hidroobjektų santykį su asmeniu įvardijantys helonimai

Tai posesyvinio MT įvardijimai. Šie helonimai sudaromi pagal du modelius.

2.4.1. Vienas iš jų reiškiamas nederinamojo pažyminio junginiu pagal modelius $AVD_{kilm.} su i\text{švestiniu } GNT \rightarrow \textit{helonimas}$ ir $AVD_{kilm.} su GNT \rightarrow \textit{helonimas}$: **Barausko raitėlis** rst. An (Anykščių vienkiemių LŽVA: *Barausko rėžys* (133) pačiu viduriu (ėjo)): pvd. *Barauskas* (134); **Guzėvičiaus balà** b. An: pvd. *Guzėvičius* (135); **Juciūno raistas** rst. An: pvd. *Juciūnas*; **Lėvono balà** b., [pv.] An: v. *Lėonas* tarm. lyties *Lėvonas* [11, 212]; matyt,

(127) Plg. tipiškiausiai lie. *pakrekllys* reikšmę ‘vieta po krekalais, po gegnėmis’.

(128) Šeimyniškėlių k. LŽVA: durpžemis, dumblas; klampus raistas, alksniais apaugęs, Milašiūno Simono sklype.

(129) Anykščių vienkiemių LŽVA duomenimis, raistas šnekėjo. Prašė atspėti amžių, metus. Subatoje buvo atspėta.

(130) Dar plg. užfiksuotą kitą įvardijimo pavyzdį tiriamame plote *Subata* kln. Kvr (Kavarsko k., Kavarsko vls., Ukmergės aps., 1936 m., LŽVA, žr. VK [44]); pastarojo vv. motyvaciją atskleidžiančios informacijos neužrašyta.

(131) Daugiau Desiuškių vs. LŽVA duomenų: dydis 40 ha; labai giliu grioviu teka upelytis į *Nevėžos* ežerą; seniau čia buvo ežeras, kuris staugdavo.

(132) Somatizmo *šlaunis* tipiškiausia reikšmė – anat. ‘žmogaus ir sausumos stuburinių gyvūnų kojos viršutinė dalis (nuo klubo iki kelio sąnario (*femur*))’. Plg. kitas šio žodžio reikšmės: ‘strėnos’, ‘vieta klojimo galuose tarp sienų ir pėdžių šienui dėti’. Dar plg. *strėnos* ‘nugaros apatinė dalis žemiau juosmens, juosmuo (*lumbus*)’.

(133) Lie. *rėžys*, *rėžis* ‘į vienkiemius neiškirstyto kaimo valstiečiui priklausantis ilgas siauras žemės sklypas’.

(134) Dar žr. [19, 365].

(135) Dar žr. [20, 374].

ankstesnio savininko asmenvardžio pamatu radęsis vv., plg. Anykščių vienkiemių LŽVA vv. pateikėjo ir užrašytojo kalbėjimo situacijos informaciją: *Velikonio Jono ir Puzino Juozo sklypuose; Mataušioškų balà* b. Kvr: avd. *Mataušioškas*, plg. v. *Mataušas* [11, 244]; *Naviko balà* b. An (Anykščių vienkiemių LŽVA: *Gogelio Jurgio sklype Naviko rėžys už-ėmė vidurį balos, todėl ir vadinama Naviko bala*): pvd. *Navikas; Sabaliausko raistėlis* rst. An (Anykščių vienkiemių LŽVA: dydis 0,5 ha; *Sabaliausko rėžis buvo per tą raistėlį*): pvd. *Sabaliáuskas, Sabaliaūskas; Sėnvaičio raistas* rst. An (Anykščių vienkiemių LŽVA: *netoli gyvenęs Senvaitis ir jo sodybos buvusios*): pvd. *Sėnvaitis; Šlėnio liūnėlis* liūn. An: pvd. *Šlenys*. Matyt, ankstesnio savininko asmenvardžio pamatu radęsis vv., plg. Šeimyniškių k. LŽVA vv. pateikėjo ir užrašytojo kalbėjimo situacijos informaciją: *dumblas; Tuskenio Antano sklype*; vasarą išdžiūsta; *Šniukštų balà* rst. An: pvd. *Šniukštà*. Šie helonimai vietinių kalbinės bendruomenės atstovų buvo kvalifikuojami pagal nuosavybės ryšį, taigi skirtingi priklausomybės MM.

2.4.2. Kitas iš jų reiškiamas nederinamojo pažyminio junginiu, kurio pirmasis dėmuo – apeliatyvinis asmens pavadinimas, modelis *APL*_{avd.pav.kilm.} *su GNT* → *helonimas: Burlòko balà* b. An – lie. *burlòkas* ‘carizmo laikais – sentikis rusas Lietuvoje’ (136), dėl semantikos plg. raistavardį *Fedòtas* Šmn (dėl jo žr. 3 straipsnio skyrių). Balovardis *Uliòko balà* And (137) sietinas su avd. *Uliòkas* (138); *Vòkiečio liūnas* liūn. An (139): lie. *vòkietis*, –ė ‘vokiečių tautos žmogus’. Pagal anketose užfiksuotus pateikėjų ir užrašytojų kalbėjimo situacijos duomenis sunku tiksliai pasakyti, ar šie helonimai tiriamos etninės srities plote buvo kvalifikuojami pagal priklausomybę asmeniui, ar sąsajas su buvusiu (menamu) įvykiu.

3. NE VISAI AIŠKIOS MOTYVACIJOS HELONIMAI

Tiriamąjį plotą kompleksinė helonimijos analizė rodo, kad ribos tarp motyvacijos tipų nėra ryškios, o turimi anketų informaciniai ištekliai kartais neleidžia iki galo perprasti onomastinės situacijos, todėl įvardijimo logiką galima tik interpretuoti. Taigi toliau straipsnyje pateikiamas abėcėline tvarka išdėstytų helonimų motyvacijos aprašas.

Fedòtas raistelis Šmn (Naujonių k. LŽVA: baltžemis; dydis 3 ha; pasakojama, kad *šiamė raistelyje buvęs užmuštas rusas Fedotas*) – iki galo nėra aišku, ar vietos vardas iš tiesų susijęs su buvusiu (menamu) įvykiu, nurodytu anketoje. Vardas vietai galėjo būti suteiktas pavartojant vieną iš tipiškiausių rusiškų asmenvardžių, kaip tam tikrų ypatybių, kurias šio ploto gyventojai savo nuostatų vedami priskyrė rusų tautos atstovui (atstovams), reiškęją (140). Kita vertus, raistelis Naujonių kaimo teritorijoje galbūt ribojosi su *Fedoto* gyvenamąja vieta (sodyba), taigi raistui vardas galėjo būti suteiktas perkėlimo būdu.

Grinė b. Šmnš – greičiausiai iš lie. *grinė* ‘nežėlusi, plika pieva’; kita vertus, manant, kad bala galėjo būti susijusi su asmeniu, jo gyvenamąja vieta, galima sieti ir su pvd. *Grinà*, pavardės paplitimo geografija tokia motyvacijos interpretacijai neprieštarauja (141).

(136) Dar žr. [19, 630].

(137) Ližų k. LŽVA: V. Vėgelio sklype.

(138) Plg. lie. *uliòkas*, –ė ‘kas mėgsta linksintis’.

(139) Mogylų k. LŽVA: gana gilus; per Didįjį karą aplink buvo įsitvirtinę vokiečiai.

(140) Dar žr. [20, 510], kur vv. siejamas su ru. avd. *Федом*. Dėl ruso įvaizdžio *Lietuvių kalbos žodyno* pasaulėvaizdyje žr. [7].

(141) Dar žr. [21, 300, 301]; LPD [13].

Gūbrà plk. An – sietinas su lie. *gūbras* ‘supiltas kalnelis, pakilesnė vieta, kalva’, *gūbrỹs* ‘pakilimas, kalnelis, kauburyš; kalno viršūnė’ (142). Kita vertus, pelkėvardis galėtų būti sietinas su lie. *gūbrà* ‘kas eina susigūbrinęs’, plg. *susigūbrinti* ‘susilenkti, susiriesti į kuprą’, dar plg. *gūbrinti*, *-ina*, *-ino* ‘statyti gūbrį, lenkti, kūbrinti’. LKŽe užfiksuoti šio žodžio vartosenos atvejai taip pat sietini su gamtinės tikrovės fragmentu: *Jūra staugia ir griaudžia, gūbrindama ir keldama bangas* rš. *Tarpekluose gūbrinosi žvarbus rūkas* sp. Taigi ir jie paliudija, kad pelkėvardis galėtų būti priskirtas figūratyviajam MM.

Kamizelkas (t. *Kamizelk*) b. An (143): **kamizelkas*, plg. slavizmą *kamizel’ka* ‘liemenė’. Nominacijos pamatu viršutinio drabužio pavadinimas pasirinktas, tikėtina, dėl balos vandens paviršiuje nuolat susidarančios drumzlių ir nešvarumų plėvelės šiai prisipildant vandens ir vėl išdžiūstant, t. y. dėl asociatyviųjų situacinių ryšių.

Kumelraistis [klampis] b. An – kokią su tikrovės fragmentu susijusią informaciją reprezentuoja šis balovardis, iš turimų duomenų iki galo nėra aišku (144). Galbūt įvardyta dėl reljefo formos gabaritiškumo (Ažugojų k. LŽVA duomenimis, jos *dydis 0,5 ha*), plg. pelkėvardį *Giliosios* An, kuriame, anot pateikėjų, *ten būta gilių duobių, seniau arklus maudydavo*.

Lebeda [neišdžiūstama] bala Šmn (145). Tame pačiame plote (Debeikių vls.) užfiksuotą vandenvardį *Lebedà* upl. Dbk (146) A. Vanagas sieja su lie. *lebedà* ‘ištižęs, nerangus, apsilėidęs žmogus, ištižėlis, liurbis’ (147).

Pėmpės kiaušinėliai plk. An (Ažugojų k. LŽVA: *įdubi vieta, ten kas metai rasdavę daug pėmpių kiaušinėlių*) – neatmestina galimybė, kad pelkė gavo vardą dėl jos paviršiuje randamų minėtų paukščių kiaušinių. Kita vertus, manytina, kad pelkei šis vardas galėjo būti suteiktas ir dėl jos paviršiaus smulkių nelygumų bei spalvinio nevienodumo (margumo). Enciklopedinėmis žiniomis (148), paprastosios pėmpės (149) kiaušinių dėtis – 4 kiaušiniai, jie žalsvi, išmarginti neryškiomis pilkomis ir aiškesnėmis juodomis dėmėmis. Įvardijamo objekto (pelkės) paviršiui taip pat būdinga analogiška spalvų gama. Tai verčia manyti, kad galėjo būti įvardyta prilyginant vienas kitam du gana tolimų TG reprezentantus – reljefo paviršiaus sluoksnį kitai negyvosios gamtos sričiai pagal vizualinį spalvinį panašumą.

Rašytinė balà b. An (Anykščių vienkiemų LŽVA: *dumblas, prie krūmų*) – įvardijimo metu galėjo būti objektyvuota ekstralingvistinė sėma [bala] *įvairi, nevienoda, pamarginta*, plg. lie. *rašytinis*, *-ė* ‘raštuotas, margintas’; dar plg. kitus savos toponimijos reprezentantus,

(142) Dėl tokio aiškinimo dar žr. [21, 330].

(143) Puntuko k. LŽVA: smėlis su juodžemiu, vasarą išdžiūsta; dydis apie 0,5 ha; pasakojama, kad ten du žmonės susimušė ir perplėšė kamizelką, nuo to, matyt, ir vardą gavo.

(144) Lie. *kumelỹs* ‘paaugęs arklis; eržilas’, *kumėlė* ‘naminis darbinis gyvulys – patelė (*Equa*)’.

(145) Naujonių k. LŽVA: bala tarp mažų pakilimų, baltžemis; dydis 1 ha. Liaudiškas vardų kilmės aiškinimas anketoje: pasakojama, kad prie šios balos gyvenęs rusas Lebedevas.

(146) VK duomenimis, šis užrašytas PKk kortelėje, išteka iš Debeikių sodžiaus, įteka į Aknystą iš kairės ties Debeikių laukais. Santrumpa PKk rodo, kad kortelė perrašyta iš kitos kartotekos. Ši kartoteka – 1935–1937 m. Pavardžių ir vietovardžių komisijos organizuotos, kalbininkų atliktos gyvenamųjų ir negyvenamųjų vietų vardų surašymo talkos rezultatas. Šiuo metu ji saugoma Lietuvių kalbos instituto Baltų kalbų ir vardyno tyrimų centro archyve.

(147) Dar žr. [42, 87, 86].

(148) Žr. https://lt.wikipedia.org/wiki/Paprastoji_pemp%C4%97 [žiūrėta 2021 10 11].

(149) Lie. *pėmpė* ‘nedidelis sėjimų šeimos pelkių paukštis (*Vanellus vanellus*)’.

iš gyvosios kalbos užrašytus rytiniame plote: *Rašytinė* pievelė Ukmergės aps., Kavarsko vls., Pankėnų k., *Rašytinis* kalnas Seinų aps., Šventežerio vls., Zembrėnų k. (VK [44]).

Ūsų liūnas liūn. An – vv. galėtų būti susijęs su asmeniu, plg. pvd. *Ūsas*; pavardės paplitimo geografija tokiam motyvacijos aiškinimui neprieštarauja. Kita vertus, vv. galėtų būti palyginamojo MT, nes lie. *ūsai* ‘gyvūnų šerinės ataugos, simetriškai išsidėsčiusios ant galvos (viršutinės lūpos)’ || ‘kas nors, forma primenantis tas ataugas’ (Antš) (150). Helonimo formos *Ūsų liūnas* atsiradimą gyvojoje kalboje galėjo nulemti baltų kalbose gyvo vardo kilmininko, kuriuo gali būti pasakomas kiekvienas vietos vardas (151), aplinkybė, taigi autentiška lytis, tikėtina, *Ūsai* liūn. An (?). Pastarąjį spėjimą paremia vienašaknis pelkėvardis, užrašytas tiriamame plote *Ūsà* rst. Šmnš.

Plėtojant kompleksinę kitų semantinių grupių reprezentantų motyvacijos analizę bei ryškėjant toponimijos motyvacijos tipams ir modeliams, tikėtina, paaiškės ir šių onimų vieta tiriamojo ploto oniminėje sistemoje. To siekiant, būtina paisyti viso tiriamojo ploto toponiminio konteksto ir onimų tarpusavio ryšių.

4. APIBENDRINAMOSIOS PASTABOS, REKOMENDACIJOS

4.1. Kompleksiškai išanalizavus pasirinkto tirti Rytų Lietuvos ploto 141 iš gyvosios kalbos (kalbėjimo) LŽVA užrašytą helonimą, iš jų 96 proc. (132 vnt.) radimosi motyvacija buvo išaiškinta; 4 proc. (9 vnt.) motyvacija nėra visai aiški, taigi įvardijimo logika, remiantis onomastinės situacijos duomenimis, keliais atvejais tik interpretuota.

Nustatyta, kad tirtame plote kriterijus, pagal kurį dažniausiai įvardijama, yra pačių hidroobjektų ypatybės – 60 proc. (85 vnt.). Remiantis pačių pelkėvardžių ypatybėmis, dažniau įvardijama tiesiogiai – 74 proc. (63 vnt.). Tiesioginės nominacijos reprezentantai koreliuoja su reljefo elementais. Įvardijama pagal žemės paviršiaus rūšį, kokybę, paviršiaus pobūdį, pagal tai, kokie augalai veši, kas gyvena, kokios rūšies gyvūnai telkiasi pelkėtose vietose. Netiesiogiai, t. y. per tarpininką, tam tikros ypatybės reiškėją, įvardijama 18 proc. (15 vnt.), asociatyviu būdu – 8 proc. (7 vnt.) helonimų.

Hidroobjektų erdvinę padėtį gyvenvietėje įvardijančių helonimų užfiksuota 23 proc. (33 vnt.). Iš jų tiesioginiai įvardijimo atvejai sudaro 88 proc. (29 vnt.), netiesioginiai – 12 proc. (4 vnt.). Hidroobjektų erdvinę padėtį gyvenvietėje įvardijantys helonimai vertintini kaip orientyrai. Jie nurodo hidroobjektų padėtį tam tikrų kraštovaizdžio zonų, medžių atžvilgiu. Nusakant hidroobjekto vietą gyvenvietės erdvėje, orientuojamasi į pastatus, statinius, sodybvietes.

Hidroobjektų santykį su asmeniu įvardijančių helonimų užfiksuota 9 proc. (13 vnt.). Šie priklausomybės motyvacijos reprezentantai atskleidė, kad įvardijama tiek esamų, tiek ankstesnių (buvusių) sklypų savininkų asmenvardžių pamatu.

Užfiksuotas vienas helonimas, įvardijantis hidroobjekto erdvinės padėties vietą laike: *seniai esantis* gyvenvietės aplinkoje raistavardis *Senpabalis* An. Tokį rezultatą argumentuoja laiko ir vietos koreliacijos faktas, nesuteikiantis būtinybės pavadinti vietas šiuo aspektu.

4.2. Tyrimo metu nustatyti tarminiam plotui būdingi kalbiniai ypatumai: priešdėlio *už-* tarminis variantas *ažu-*, užfiksuotas vietovardžiuose *Ažùberžis*, *Ažùlankis*, gyvenvietės ribose erdvės santykius išreiškiantis tarminis prielinksnio *į* variantas *par* (*Par epùšį*). Taip

(150) Antš – Antašavà (Kùpiškio r.).

(151) Dar žr. [29, 235].

pat užfiksuoti helonimai su sėliškajam plotui būdingomis priesagomis *-ykštis*, *-ykštės* (*Samanýkštis*, *Samanýkštės*). Pastebėta, kad šiame plote vartojamos įvardžiutinės formos, padedančios kvalifikuoti helonimus *Dìdisai*, *Didýsai*, *Didžiasai*, *Ílgasai*, *Ilgasijà*. Šie įvardžiutiniai helonimų struktūriniai dėmenys ir konkretizuoja pelkėtas vietas, ir jas diferencijuoja. Tikėtina, neoficialioje toponiminėje sistemoje jie atliko ir rūšinių pavadinimų funkciją.

Kadangi toponimija pasižymi konservuojančia funkcija, šis tyrimas paliudijo tarminio geografinio termino *išvarà* ‘kelias galvijams varyti į ganyklą, varykla, genetyš, išgana’ ir žodžio *rėžys* (*rėžis*) vartoseną tarpukario kaimo helonimijoje.

4.3. Nustatyta, kad gyvenvietės ir jai artimų kraštovaizdžio zonų įvardijimo pamatą sudaro toponiminės opozicijos, parodančios įvardytojo vidinės kaimo erdvės ir jos prieigų suvokimo ypatumus. Užfiksuota binarinė opozicija *Didžióji balà – Mažóji balà* An Užupiečių kaime. Kiti užfiksuoti atvejai reprezentuoja ne visai išreikštas opozicijas. Pastebėta, kad išreiškiami ir įvardijami vizualiai greičiau pastebimi požymiai: *esantis aukštai* ir *ilgas*, *besi- tęsiantis erdvėje* nei *esantis žemai*, *trumpas*, *užimantis mažesnę erdvės plotą*.

4.4. Iširti tarpukario helonimijos duomenys atskleidė ir kitas pragmatines įvardytojo kompetencijas.

4.4.1. Išvestines helonimų motyvacijos reikšmes, pagrįstas konotacijomis, žyminčiomis teigiamą, emociškai grįstą požiūrį į artimoje gyvenamojoje aplinkoje buvusius nedidelius hidroobjektus, atskleidžia geografinių nomenklatūrinių terminų su priesagomis *-elis*, *-elė* vediniai: *Balėlė*, *Dubėlė*, *Duobėlė*, *Lankėlė*, *Liūnėlis*, *Raistėlis*, *Šulnėlis* (*šulnis*, *šulnys* ‘šaltinis, versmė’).

Su emociniu palankumu įvardijant vietas tirtame plote pateikiamos ir objektų nuorodos. Net ir tais atvejais, kai anketų duomenys nepaliudija denotato mažumo, geografiniai nomenklatūriniai terminai užrašyti su mažybinėmis–maloninėmis priesagomis *raistelis*, *liūnelis* ir pan.

4.4.2. Atvirkščiai, neigiamą pelkėtų vietų vertinimą atskleidžia dvišakniai helonimai, kuriuose geografiniai nomenklatūriniai terminai pažymėti leksiniais motyvatoriais – *júodas*, *vilkas*, *vėlnias*, *žýdas*. Pirmuoju atveju aktualizuotas sąvokos *tamsus* vienas iš aspektų – hidroobjekto *neapšviestumas* (*Júodbalė*); kitą įvardijimo priežastį, susijusią su purvo ir nešvarumų sukeltu neigiamu vertinimu, atskleidžia liūno vardas *Júodliūnis*.

Kaip rodo medžiaga, tas pats LM yra daugiareikšmis: jis padeda orientuotis ir kaimo erdvėje. Su LM *júodas* balovardis *Júodbalė* nurodo, kad bala yra į šiaurę nuo kaimo.

4.4.3. Helonimai su pirmaisiais dėmenimis *Pirmà*, *Antrà* (*Pirmà klampýnė*, *Antrà klampýnė* An) išreiškia objekto eilės vietą gyvenvietėje, o Paliūnės vs. helonimų *Liūnas* (*Pìrmas*, *Añtras*, *Trėčias*) An mikrosistema atskleidžia ne tik pačių objektų tarpusavio santykius erdvėje, bet ir reprezentuoja tam tikrą diferencinį centrą kito, toje pačioje teritorijoje buvusio, balovardžio *Dìdisai liūnas* An atžvilgiu.

4.5. Iš tirtto ploto netiesioginės nominacijos helonimijos reprezentantų konotacijų išaiškė- jo etnolingvistinė informacija, buvo atskleista onomastinio pasaulio paveikslo dalis.

Šios kalbinės bendruomenės atstovų pelkėti reljefo fragmentai kėlė įvairias asociacijas. Raistas, kurio paviršius su pūkeliais (*pūkai* ‘švyls’) – *Pūkuōtis* An. Dėl pelkių žolės švylių

(*Eriophorum*) keliamų asociacijų su nubalusiais plaukais radosi raistavardis *Žilaraistis* An. Liūnas, telkšojęs lokaliai netoli Šventosios upės, kėlė akustines asociacijas ir buvo įvardytas *Tauškūtis* An. Natūrali gamtos anga pavadinta *Žemėplėšis* An, kuri įsivaizduojamai išsiveržė iš žemės gelmių, prasiplėšusi viršutinį jos sluoksnį.

Užfiksuota reljefo šlapią zona, įsivaizduojamai turinti nedidelę, uždara vidinę erdvę: krūmų apsupta bala pavadinta kaimiškos architektūrinės struktūros pavadinimu *Mažoji kamorka* An. Savitai aktualizuota ir kraštovaizdžio dalies gabaritiškumo charakteristika, tikėtina, koreliuojanti su forma, išsidėstymu erdvėje, balą su dirva pavadinant *Vařpinyčia* Šmnš. Pakilesnė kraštovaizdžio zona (raistas) šiame plote įvardijama *Pakreklỹs* An, t. y. taip, kaip vadinama pastato dalis, lyginant ją su visu pastatu. Palyginant su kitais nevienodos paskirties objektais, turinčiais ne tik vidines uždaras bei atviras erdves, radosi ir šie helonimai: balovardžiai *Degternia* An ir *Garbarnia* And, raistas su krūmais įvardytas *Šėparnia* An.

Užfiksuotas ir figūratyviojo motyvacijos modelio, koreliuojančio su gabaritiškumu, reprezentantas pelkėvardis *Pušėlė* An. Šio vv. motyvacija paremta objekto formos (apvali) ir dydžio (sąlygiškai nedidelė, apie 0,3 ha) ypatybėmis. Jos atspindėtos vardo struktūroje. Erdvės suvokimo ypatumus atskleidžia ir nuošaliau nuo gyvenvietės buvusio, kiek nutolusio nuo kaimo raistavardžio *Subatà* An konotacinė reikšmė *toli*. Kraštovaizdžio dalis, jungianti mišką su pelke, pavadinta teigiamos konotacijos vardu *Rõjus* Skp.

4.6. Iš tarpukario anketų duomenyno tyrimo metu išaiškėjo ir kita, su pelkėtomis, vandeningo paviršiaus vietomis susijusi, tarpukario kaimo žmogui svarbi, jo patirtimi grįsta, informacija: *Liūnėlis* liūn. An ir *Didysai liūnas* liūn. An buvę žuvingi, o raistelio *Šlynija* An šlynas buvo naudojamas baltinimui. Taip pat būta vietų, kurios teikė ir naudą, bet kartu kėlė ir pavojų: miške su išdžiūstamu raisteliu *Šalteksnỹneje* Skp būta gyvačių, driežų, be to, čia buvę ir uogų – bruknių, mėlynių, girtuoklių.

Atliktas tyrimas patvirtino, kad arealinės (regioninės) toponominacijos motyvacijos tyrimai, paremti tarpukario anketų duomenyno informacija, turi ateities perspektyvą. Šiuo etapu atliktą vandenvardžių poklasio – helonimijos – analizę turėtų pratęsti kito etapo įvairiaspekčiai gretinamieji vietovardžių (žemėvardžių) skirtingų tarminių plotų tyrimai, duosiantys daugiau apčiuopiamų rezultatų, išreikštų palyginamosios kiekybinės ir kokybinės analizės charakteristikomis.

Gauta 2022 01 21

Priimta 2022 02 23

Šaltiniai ir literatūra

- [1] BILKIS, Laimutis. *Lietuvių helonimų daryba: priesaginiai ir priesagėtieji helonimai*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2008, 500 p.
- [2] BILKIS, Laimutis. Lietuvių vietovardžių su šaknimi *gal-* (< lie. *gālas* ‘pabaiga, kraštas’) darybos ypatybės. *Acta Linguistica Lithuanica*, 2018, t. 79, p. 212–234.
- [3] BŪGIENĖ, Lina. Mitinis vandens įprasminimas Lietuvių sakmėse, padavimuose ir tikėjimuose. *Tautosakos darbai*, 1999, t. 11, Nr. 18, p. 13–85.
- [4] BUTKUS, Alvydas. *Lietuvių pravardės*. Kaunas: Aesti, 1995, 464 p.
- [5] GAIVENIS, Kazimieras; KEINYS, Stasys. *Kalbotyros terminų žodynas*. Redaktorius K. Morkūnas. Kaunas: Šviesa, 1990, 278 p.
- [6] GRITĖNIENĖ, Aurelija. *Augalų pavadinimų motyvacija šiaurės panevėžiškių patarmėje*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2006, 260 p.

- [7] GRITĖNIENĖ, Aurelija. Rusas *Lietuvių kalbos žodyno* pasaulėvaizdyje. *Acta Linguistica Lithuanica*, 2021, t. 84, p. 122–148.
- [8] GUDAVIČIUS, Aloyzas. *Gretinamoji semantika*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2007, 244 p.
- [9] JANONIS, Osvaldas. *Anykščių krašto tyrėjo parankinė knyga*. D. 3. Anykščiai: UAB „Petro ofsetas“, 2013, 501 p.
- [10] KABAŠINSKAITĖ, Birutė. *Etimologijos metmenys. Istorija – teorija – skaitiniai* [interaktyvus]. Vilnius: UAB „Eugrimas“, 2014 [žiūrėta 2021 10 18]. Prieiga per internetą: <http://www.esparama.lt/es_parama_pletra/failai/ESFproduktai/2014_Etimologijos_metmenys.pdf>
- [11] KUZAVINIS, Kazimieras; SAVUKYNAS, Bronys. *Lietuvių vardų kilmės žodynas*. 5-asis pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2007, 356 p.
- [12] LEMCHENAS, Chackelis. *Rusų–lietuvių kalbų žodynas*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1955, 903 p.
- [13] *Lietuvių kalbos instituto lietuvių kalbos išteklių informacinė sistema: Pavardžių duomenų bazė*. Prieiga per internetą: <<http://ekalba.lt/pavardziu-duomenu-baze>>
- [14] LKŽe – *Lietuvių kalbos žodynas*. T. 1–20 (1941–2002). Redaktorių kolegija: G. Naktinienė (ats. redaktorė), J. Paulauskas, R. Petrokienė, V. Vitkauskas, J. Zabarskaitė [interaktyvus]. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2017. Prieiga per internetą: <<http://www.lkz.lt>>
- [15] *Lietuvos žemės vardynas: Instrukcija Lietuvos žemės vardynui surašyti*. Sudarė K. Alminauskis. Klaipėda: Akcinė „Ryto“ bendrovė, 1934, 32 p.
- [16] LOFGN – *Litauische Orts-, Flur- und Gewässernamen im europäischen Kontext*. Hrsg. von G. Blažienė, L. Bilkis, wissenschaftlicher Redakteur H. Bichlmeier. Hamburg: Baar-Verlag, 2019, 352 p.
- [17] LUBIENĖ, Jūratė. Žvėrių pavadinimai lietuvių kalbos mikonimų motyvacijos sistemoje. *Res Humanirtariae*, 2012, t. 12, p. 99–122.
- [18] LUBIENĖ, Jūratė. *Lietuvių kalbos mikonimai: nominacija ir motyvacija*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto l-kla, 2015.
- [19] LVŽ I – *Lietuvos vietovardžių žodynas*. T. 1. Redaktorių kolegija: L. Balode, V. Blázquez, G. Blažienė, V. Kardelis, A. Ragauskaitė, S. Temčinas, J. Udolph. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2008, 648 p.
- [20] LVŽ II – *Lietuvos vietovardžių žodynas*. T. 2. Teksto autoriai: L. Bilkis, G. Blažienė, M. Norkaitienė, A. Ragauskaitė, M. Razmukaitė, D. Sviderskienė. Redaktorių kolegija: L. Balode, L. Bilkis (ats. redaktorius), V. Blázquez, G. Blažienė, K. Garšva, A. Ragauskaitė, J. Udolph. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2014, 520 p.
- [21] LVŽ III – *Lietuvos vietovardžių žodynas*. T. 3. Teksto autoriai: V. Adamonytė, L. Bilkis, G. Blažienė, D. Kačainaitė-Vrubliauskienė, M. Norkaitienė, A. Ragauskaitė, M. Razmukaitė, D. Sviderskienė. Redaktorių kolegija: L. Balode, L. Bilkis (ats. redaktorius), V. Blázquez, G. Blažienė, K. Garšva, A. Ragauskaitė, J. Udolph. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2018, 382 p.
- [22] MACIEJAUSKIENĖ, Vitalija. Dar kartą apie lietuvių prielinksnius vietovardžius. *Lituanistica*, 2007, Nr. 3(71), p. 64–80.
- [23] NORKAITIENĖ, Milda. Etnologinis avių vardų kontekstas. *Tautosakos darbai*, 2017, t. 54, p. 91–105.
- [24] NÜBLING, Damaris; FAHLBUSCH, Fabian; HEUSER, Rita. *Namen. Eine Einführung in die Onomastik* (Narr Studienbücher). Tübingen: Narr Francke Attempto Verlag GmbH + Co. KG, 2012.
- [25] *Rytų aukštaičių patarmė: kaita ir pokyčiai*. Sudarė R. Petrokienė, J. Urbanavičienė. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2018, 292 p.

- [26] RAGAIŠIENĖ, Vilija. Kirčio atitraukimas rytų aukštaičių anykštėnų patarmės tekstuose. *Acta Linguistica Lithuanica*, 2020, t. 83, p. 211–226.
- [27] RAZMUKAITĖ, Marija. Būdvardžio *aukštas*, *aukštà* įvardžiuotinės formos vietovardžiuose. *Kalbos kultūra*, 2003, t. 76, p. 63–66.
- [28] RINKAUSKIENĖ, Regina. *Anykščių apylinkių tekstai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2020, 148 p.
- [29] SAVUKYNAS, Bronys. Kilmininkiniai lietuvių vietovardžiai. *Lietuvių kalbotyros klausimai*, 1963, t. 6, p. 235–246.
- [30] SKORUPA, Pavel. Semantic oppositions in Vilnius county toponyms / Vilniaus apskrities toponimų semantinės opozicijos. *Acta Linguistica Lithuanica*, 2019, t. 81, p. 139–159.
- [31] SKORUPA, Pavel. Motivation and semantics of the present-day Vilnius county toponym oppositions: the concept of the object's position in space / Dabartinės Vilniaus apskrities toponimų opozicijų motyvacija ir semantika: objekto padėties erdvėje samprata. *Acta Linguistica Lithuanica*, 2021, t. 84, p. 254–282.
- [32] SKORUPA, Pavel. *Vilnius County Toponyms as Signs of National and Cultural Identity / Vilniaus apskrities toponimai, kaip tautinio ir kultūrinio tapatumo ženklai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2021, 75 p.
- [33] SVIDERSKIENĖ, Dalia. Dėl pragmatinės lingvistinės vietovardžių analizės (remiantis Marijampolės apskrities vietovardžiais). *Acta Linguistica Lithuanica*, 2015, t. 73, p. 166–199.
- [34] SVIDERSKIENĖ, Dalia. Kamajų valsčiaus vandenvardžiai. *Kamajai* [interaktyvus]. Vilnius: Versmė, 2016 [žiūrėta 2021 10 08]. Prieiga per internetą: <https://lt.lt/pdf/kamajai/LLT_Sviderskiene_Kamaju_vls_vandenvardziai.pdf>
- [35] SVIDERSKIENĖ, Dalia. Sudurtinių Marijampolės apskrities helonimų motyvacija. *Acta Linguistica Lithuanica*, 2016, t. 75, p. 243–273.
- [36] SVIDERSKIENĖ, Dalia. Sudėtinųjų Marijampolės apskrities helonimų motyvacija. *Acta Linguistica Lithuanica*, 2017, t. 77, p. 78–102.
- [37] SVIDERSKIENĖ, Dalia. Priesaginių Marijampolės apskrities helonimų motyvacija. *Acta Linguistica Lithuanica*, 2019, t. 81, p. 108–138.
- [38] SVIDERSKIENĖ, Dalia. Termino *žemėvardis* klausimu. *Acta Linguistica Lithuanica*, 2020, t. 83, p. 310–328.
- [39] VAITKEVIČIENĖ, Daiva. Apie savas vietas lietuvių prigimtinėje kultūroje. *Liaudies kultūra*, 2012, t. 4, Nr. 145, p. 30–49.
- [40] VALIULYTĖ, Elena. Prielinksnio *į* reikšmės ir vartojimas dabartinėje lietuvių kalboje. *Lietuvių kalbos morfologinė sandara ir jos raida*. Redaktorių kolegija: V. Ambrasas (ats. redaktorius), K. Gaivenis, K. Morkūnas, B. Savukynas, A. Valeckienė. Vilnius: Mintis, 1964, p. 97–117.
- [41] VANAGAS, Aleksandras. *Lietuvos TSR hidronimų daryba*. Vilnius: Mintis, 1970, 428 p.
- [42] VANAGAS, Aleksandras. *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas*. Vilnius: Mokslas, 1981, 409 p.
- [43] VANAGAS, Aleksandras. Lietuvių hidronimų semantika. *Lietuvių kalbotyros klausimai*, 1981, t. 21, p. 4–153.
- [44] VK – *Vietovardžių iš gyvosios kalbos kartoteka*. Lietuvių kalbos instituto Baltų kalbų ir vardyno tyrimų centro fondas.
- [45] БЕРЕЗОВИЧ, Елена Л. Семантические микросистемы топонимов как факт номинации. *Номинация в ономастике: Вопросы ономастики*, 1991, т. 19, с. 75–90.
- [46] БЕРЕЗОВИЧ, Елена Л. Русская ономастика на современном этапе: критические заметки. *Известия Академии наук. Серия литературы и языка*, 2001, т. 60, № 6, с. 34–46.

- [47] БЕРЕЗОВИЧ, Елена Л. *Русская топонимия в этнолингвистическом аспекте*. Екатеринбург: Изд-во Уральского университета. Изд. 2, испр. и доп. Москва: КомКнига, 2010, 240 с.
- [48] БЕРЕЗОВИЧ, Елена Л.; МАКАРОВА, Анна А.; МУЛЛОНЕН, Ирма И. „Демонологические“ названия в русской и субстратной топонимии Русского Севера и Карелии (на материале основ черт- и hiisi-). *Linguistica*, 2015, т. 55, с. 187–206.
- [49] БЛИНОВА, Ольга И. Ключевые термины мотивологии: испытанные временем (1971–2011 гг.). *Вестник Томского государственного педагогического университета*, 2012, т. 10, № 23, с. 5–10.
- [50] ВАНАГАС, Александрас. Ареальная дифференциация литовской гидронимии и этнос. *Actes du XIe congrès international des sciences onomastiques 2*, 1975, с. 383–386.
- [51] ВЕЖБИЦКАЯ, Анна. Личные имена и экспрессивное словообразование. *Язык. Культура. Познание*. Москва: Русские словари, 1996, с. 89–192.
- [52] ГОЛОМИДОВА, Марина В. Искусственная номинация в ономастике. *Номинация в ономастике: Вопросы ономастики*, 1998, т. 19, с. 16–28.
- [53] *Теория и методика ономастических исследований*. Авторы текста А. В. Суперанская, В. Э. Сталтмане, Н. В. Подольская, А. Х. Султанов, отв. ред. А. П. Непокупный. Москва: Наука, 1986, 256 с.

DALIA SVIDERSKIENĖ

Motivation of Helonyms from Anykščiai District, Utena County (1935–1937)

Summary

The article addresses the representative examples of the semantic group of helonyms from the area of the Anykščiai subdialect of the Eastern Aukštaitian dialect. These examples were collected from the spoken language in the Lithuanian 'Land Names' questionnaires. The complex analysis of these onyms enabled us to establish the links existing between the elements of the unofficial toponymic village system of the interwar period and to describe them using the representative examples of the system expressed by structural and motivational models, which are based on the data about the content of the linguacultural consciousness of the community members recorded in the questionnaires, as well as geographical, cultural, and encyclopaedic information. The research highlighted the most typical phenomena that occurred in the process of naming a fragment of reality, revealed the rational, emotional, and associative relationship between the members of the ethnic domain and the marshy places in the landscape, and allowed recreating a segment of the onomastic worldview.

Keywords: toponomastics, helonymy, naming, motivation, historical-cultural, geographical, toponymic context, unofficial toponymic system, onomastic worldview